

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Temmuz / July / يوليو / 2020, 4: 89-115

Hadis Kaynaklarının Kullanımını Kolaylaştırmak Amacıyla Yapılan Tecrîd Çalışmalarında Ortaya Çıkan Sorunlar: *Tecrîdü's-Sarîh* Örneği

The Problems In Tadjrid Works Made To Facilitate The Use Of Ḥadīth Resources:

Example Of Al-Tadjrīd Al-Şarīh

المشاكل التي برزت من عملية تجريد مصادر الحديث عن الزوائد بهدف سهولة استعمالها وكتاب تجريد الصريح نموذجاً

Ali Çelik

Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bingöl/Türkiye

Dr. Lecturer, Bingol University Faculty of Theology, Bingol/Turkey

celiker81@hotmail.com

ORCID ID: org/0000-0003-4361-0477

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received Date: 13.04.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.06.2020

Yayın Tarihi / Published Date: 31.07.2020

Yayın Sezonu / Publication Date Season: Temmuz / July

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3965922>

Atif / Citation / اقتباس : Çelik, Ali. "Hadis Kaynaklarının Kullanımını Kolaylaştırmak Amacıyla Yapılan Tecrîd Çalışmalarında Ortaya Çıkan Sorunlar: *Tecrîdü's-Sarîh* Örneği / The Problems In Tadjrid Works Made To Facilitate The Use Of Ḥadīth Resources: Example Of Al-Tadjrīd Al-Şarīh". *HADITH* 4 (Temmuz/July 2020): 89-115. doi.org/10.5281/zenodo.3965922.

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism has been detected.

انتحال: تم فحص البحث بواسطة برنامج لأجل السرقة العلمية فلم يتم إيجاد أي سرقة علمية.

web: <http://dergipark.gov.tr/hadith> | mailto: hadith.researches@gmail.com

Hadis Kaynaklarının Kullanımını Kolaylaştırmak Amacıyla Yapılan Tecrîd Çalışmalarında Ortaya Çıkan Sorunlar: Tecrîdü's-Sarîh Örneği

Dr. Ali ÇELİK

Anahtar Kelimeler:

Hadis
Literatür
Tecrîd
el-Câmi'ü's-sahîh
et-Tecrîdü's-sarîh

ÖZ

İmâm Zebîdî'nin İmâm Buhârî'nin el-Câmi'ü's-sahîh adlı eserine yaptığı et-Tecrîdü's-sarîh li-ehâdîsi'l-Câmi'i's-sahîh isimli eseri, Müslümanlar tarafından büyük ilgiyle karşılanmış ve birçok defa neşredilerek farklı araştırmalara konu edinmiştir. Mevkûf, muallak ve tekrar eden rivayetler terk edilerek eser ihtisar edilmiş ve sadece merfu rivayetlere yer verilerek kullanımının kolaylaşması amaçlanmıştır. Ancak müellif, eserini oluştururken koyduğu bazı kaidelerinden dolayı tenkit edilmiştir. Esasında tecrid türü eserler, muhtasar olmaları hasebiyle birtakım sorunlara ve tenkitlere neden olmaktadır. Ancak tecrid türü eserlerin bu özelliğini dikkate almayan bazı araştırmacılar, aceleci davranarak Zebîdî'yi itham etmeye kalkışmışlardır. Hatta Zebîdî'nin kendi eserinde ideolojik davranarak bazı rivayetleri eserine almadığı şeklinde eleştiriler de yapılmıştır. Bu nedenle makalede Tecrîdü's-sarîh'in "tecrîd" özelliği bağlamında ideolojik iddiaların otantik boyutu geniş bir şekilde sorgulanmıştır. Konu delilleriyle tetkik edilerek ilgili iddialar değerlendirilmiş ve neticede söz konusu ideolojik ithamların ilmi ve akademik bir zemine sahip olmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak takip ettiği yöntemden dolayı okuyucu nezdinde eserin kullanımı zorlaşsa da rivayetlerin bir kısmı çıkarıldığından hacmi küçülmüştür.

The Problems In Tadjrid Works Made To Facilitate The Use Of Hadith Resources: Example Of Al-Tadjrid Al-Sarîh

Keywords:

Hadith
Literature
Tadjrid
al-Sahih al-Bukhari
al-Tadjrid al-Sarîh

ABSTRACT

Imâm Zabîdî's work titled al- Tadjrid al- sahih li ahadith al- djami' al- sahih, which was written on Imâm Bukhari's Al-Sahih, was received with great interest by Muslims. It has been published many times and has been the subject of different researches. The use of the book was facilitated by using marfu' hadiths in this book that were written in order to abandon the mu'allak and mawku'f and repeated hadiths. However, the author was criticized for some of the rules he created during the creation of his work. For example, in some parts of the work, the integrity of meaning deteriorated due to the fact that Imâm Zabîdî cited repeated hadiths only in one place and did not include mawku'f hadiths. However, some researchers who were unaware of this practice of Imâm Zabîdî hastily accused him. In fact, the concise feature of the works of Tadjrid type causes some problems. For this reason, the article aims to reveal the truthfulness of the accusations of some researchers based on the 'Tadjrid' feature of al- Tadjrid al- Sarîh. We examined the subject with evidence and evaluated the relevant claims and reached a decision about them. As a result, it was determined that these ideological accusations are not scientific and academic. However, due to the method he used in his work, the use of the work was difficult for the reader, but his volume was also reduced due to summarizing the original work.

EXTENDED ABSTRACT

The Problems In Tadjrīd Works Made To Facilitate The Use Of Ḥadīth Resources: Example Of Al-Tadjrīd Al- Şarīh

Bukhārī's book "Al-Şaḥīḥ" which he wrote in order to collect the authentic ḥadīths that were widely dispersed was of great interest to Muslims. Nearly a century after Al- Bukhārī's death, in order to facilitate a better understanding of the book, Muslims began conducting many researches on the book "al-Şaḥīḥ", which is the most valuable book after the Qurʾān. For example, the book "E'lām al-Sunnah" written by "al-Khattābī" who died in the year 388 AH was one of the explanatory books that were written in order to make people understand the book "al-Şaḥīḥ" by al-Bukhārī better. Al-Bukhārī mentioned in his book more than 25,000 references and 9082 ḥadīths consisting of repetition, "Mutāb'ī", "Mu'allak" and "Mawsūl". The mention of the chains of reference in a long way, and the repetition of many ḥadīths in different parts of al-Şaḥīḥ were making it difficult for the people who want to benefit from this book. The scholars who felt these problems and difficulties did many works such as abstraction on the valuable books and sources of ḥadīth, especially on the book "Şaḥīḥ al-Bukhārī".

Tadjrīd means "scraping, peeling" in the dictionary and as a term it refers to the revealing of the main text by discovering the isnād, evidence, explanations and declarations in the work. Therefore, besides the abbreviation in tadjrīd type works, it is aimed to discover the sanad and remove the repeated texts from the original work. Many benefits of tadjrīd studies are mentioned: for example, ensuring that students easily understand the basic issues, discovering sanads, reducing the volume of the work by not mentioning the repetitions and making it easier to peruse, rendering the works addressing a certain level appealing to everyone. However, such studies make it difficult to understand the purpose of the original author, his method, and his practices while copyrighting the work, causing the integrity of the meaning to deteriorate and making it difficult to use the original text in a healthy way. Although such studies cause such problems, they are considered more useful because they do not include second degree information.

Al- Zabīdī's " al-Tadjrīd al-Şarīh" is one of the abridgment books on the work "Al-Şaḥīḥ" written by al-Bukhārī. Since the author relied on the soundness of the ḥadīths mentioned in Bukhārī's work, he saw the learning of ḥadīth texts sufficient and redesigned the work of Bukhārī for the convenience of the reader. In his own work, Zabīdī did not include some books in Bukhārī's work or added new books. Sometimes he combined the chapters and gave them the single chapter or the single chapter in the original work as two separate chapters. The number of ḥadīths decreased to 2230 in the work completed on 24 Shaʿbān 889/16 September 1484. This number corresponds to 1/4 of the number of ḥadīths in Bukhārī's work. Regarding this reduction in the number of Ḥadīths, in the preface to the

book, he says: I removed the repeated ḥadīths and references for an easy access to the ḥadīths. I quoted the first version of the hadiths which were repeated more than once, but if there was an addition in the repeated ḥadīth, then I removed the first one and preferred the detailed one. In the book, I preferred the ḥadīths, whose references reached to the Prophet, and I did not quote other types, nor did I include any news that was not related to the Prophet. I mentioned the name of the person who transferred the ḥadīth, and I followed the method of Bukhārī's reference in this regard. And while completing my work, I named it as "al-Taḍrīd al-Ṣarīḥ lī Aḥādīth al- ḍjāmi' al- Ṣaḥīḥ Mukhtaṣar al-Bukhārī". Following compilation, the work was received with interest in the Islamic world and many commentaries were written on this work by the scholars of the later period. In addition to this, the work has also been mentioned in abridged works.

This work, which was written to facilitate the use of the original work, is also useful in terms of layout, but does not reflect some important features of the original work. For example, Bukhārī, with his section-based classification method, applied to different rules while mentioning ḥadīths in his work. For example, instead of mentioning the long ḥadīths in one place, he preferred to disintegrate them and mentioned them again. This was done by repeating some of the ḥadīths he mentioned in his work as a repetition or division in the chapter of the related books. Therefore, a researcher who tried to find the ḥadīths in terms of topics could easily reach that ḥadīth based on the title of the book. In this regard, Zabīdī, unlike Bukhārī, makes it difficult to reach these ḥadīths by sometimes mentioning the ḥadīths in different places only in one place in order to shorten the work, and sometimes distorts the integrity of the meaning. This situation can be clearly seen in the section where 'Alī's virtue is explained. For example, Zabīdī mentioned only one of the ḥadīths given by Bukhārī about Alī's virtue, while he included the rest in different parts of his work. This makes it difficult for the person who wants to search the ḥadīth based on the subject. However, some researchers unaware of Zabīdī's practice have also accused him for some other reasons. As a matter of fact, on the different platforms today, referring to the section where 'Alī's virtue was told, he was accused that he was influenced by the social environment where he lived and that he was under the influence of the sectarian motives - the Sunni and Shī'a conflict. In fact, these works cause some problems due to their own characteristics. For this reason, this article aims to reveal the truthfulness of these accusations.

ملخص موسع

المشاكل التي برزت من عملية تجريد مصادر الحديث عن الزوائد بهدف سهولة استعمالها و كتاب تجريد الصريح

نموذجا

اهتمّ المسلمون اهتماما بالغا بصحيح البخاري الذي ألفه الإمام البخاري لجمع الروايات الصحيحة المتفرقة، ولذلك بادروا إلى الأعمال التي ترمي إلى فهم هذا الكتاب وتيسر الاستفادة منه بعد وفاة الامام بعصر، حيث يقدر المسلمون صحيح البخاري أعظم تقدير بعد القرآن الكريم، ومن هذه الأعمال التي تهدف الى فهم هذا الكتاب أعلام السنن في شرح صحيح البخاري للخطابي الذي توفي سنة 388 هجرية. ومن المعلوم إن البخاري يذكر في صحيحه من الأحاديث الموصولة والمعلقة والمتابعة والمكررة 9082 حديثا، ويأتي بما يفوق على 25000 إسنادا، ثم إن تكرار كثير من الروايات في أبواب مختلفة مع الأسانيد الطويلة يُصعب الاستفادة من هذا الكتاب، ويضطرّ الذين يريدون أن يستفيدوا منه أن يتحمّلوا بعض المشقة، ولذلك فالعلماء الذين أدركوا مثل هذه المشاكل في صحيح البخاري وغيره من مصادر الحديث المعتبرة قاموا بتجريدها عن الأسانيد ونحو ذلك من الأعمال.

التجريد في اللغة هو التقشير والإزالة، وفي الاصطلاح هو حذف الأسانيد والأدلة والحواشي والبيانات بحيث يظهر أصل المتن بدون زيادات، ولهذا يقوم المؤلفون في عملية التجريد بإخراج المتن المكررة مع حذف الأسانيد.

وللتجريد فوائد كثيرة، منها: استيعاب طلاب العلم للمسائل الأصلية بشكل سهل، وتيسير الاستفادة من الكتب بتصغير حجمها بحذف الأسانيد والمكررات، وتحويل الآثار التي تخاطب فئة معلومة من الناس إلى آثار تخاطب جميع الناس. لكن التجريد قد تسبّب أيضا في صعوبة فهم مؤلّف المصدر الأصلي ومنهجه وعمله وما فعله أثناء التأليف، بحيث تؤدي الى الخلل في الرؤية الكلية للمتن الأصلي وصعوبة الاستفادة منه بشكل صحيح، نعم إن الكتب المجردة وإن تسببت في أمثال هذه المشاكل ولكنها أسهل للاستفادة، فإنها تسقط المعلومات التي ليست بالدرجة الأولى من الأهمية.

إن التجريد الصريح الذي ألفه الزبيدي في هذه المرحلة هو أيضا من أعمال التجريد لصحيح البخاري، نرى الزبيدي قد قام في هذه العملية بتنظيم صحيح البخاري تنظيما جديدا ليكون أسهل للاستفادة، وأسقط الروايات واكتفى بمتون الأحاديث لثقلته بما أورده البخاري من الروايات، وحذف بعض الكتب التي وردت في صحيح البخاري، كما قد ضمَّ إليه بعض الكتب التي لم ترد في الصحيح، وأحيانا يجمع بين الكتب ويجعلها كتابا واحدا، كما قد يفرق كتابا واحدا الى كتابين. قد خفضت الروايات في التجريد الصريح الذي انتهى منه المؤلف في 24 شعبان سنة 889 هجرية الى 2230 رواية، وهذا العدد يعادل ربع الروايات الواردة في الصحيح البخاري، وبهذه المناسبة يقول الزبيدي نفسه في مقدمة التجريد الصريح " فلما كان كذلك أحببت أن أجرد أحاديثه من غير تكرار. وجعلتها محذوفة الأسانيد ليقرب انتوال الحديث من غير تعب. وإذا أتى الحديث المتكرر أثبتته في أول مرة، وإن كان في الموضع الثاني زيادة فيها فائدة ذكرتها، وإلا فلا. وقد يأتي حديث مختصر ويأتي بعد في رواية أخرى أبسط وفيه زيادة على الأول، فأكتب الثاني وأترك الأول لزيادة الفائدة وإن بعد. ولا أذكر من الأحاديث إلا ما كان مسندا متصلا. وأما ما كان مقطوعا أو معلقا فلا أعرض له. وكذلك ما كان من أخبار الصحابة فمن بعدهم مما ليس له تعلق بالحديث ولا فيه ذكر النبي - صلى الله عليه وسلم - فلا أذكره، وسميت هذا الكتاب المبارك بالتجريد الصريح لأحاديث الجامع الصحيح " وقد تلقى المسلمون هذا الكتاب باهتمام بالغ، وكتب العلماء عليه شروحا كثيرة، ويذكر التجريد الصريح من بين المختصرات أيضا.

ومع أن التجريد الصريح أوفر وأسهل للاستفادة ولكنه لا يحتوي على بعض خصائص صحيح البخاري، حيث إن الامام البخاري الذي صنف كتابه على حسب الأبواب يتبع بعض الضوابط عند تخريج الروايات، فعلى سبيل المثال نرى البخاري يقطع الروايات الطويلة ويكررها في مواضع مختلفة بدل أن يذكرها في موضع واحد، كما يقطع ويكرر الأحاديث التي يخرجها في أبواب الكتاب المختلفة أيضا، وهذا المنهج يتيح الفرصة للباحث الذي يريد أن يطلع على الأحاديث بحسب المواضيع، فإنه يصل إليها من اسم الكتاب، وعلى العكس من ذلك نرى الزبيدي يذكر الأحاديث التي يخرجها في موضع واحد بهدف الاختصار، ولا ريب أن هذا المنهج أحيانا يجعل الوصول الى هذه الأحاديث صعبا ويحلُّ بكامل المضمون، ونشاهد هذا الأمر في الكتاب الذي يحتوي على فضائل الامام علي رضي الله عنه، حيث إن الزبيدي يذكر حديثا واحدا من الأحاديث التي خرجها الإمام البخاري في فضله، ويأتي

بسائر الروايات المتعلقة بالموضوع في أبواب وكتب مختلفة، ولا شك إن هذا الأمر يجعل الوصول الى هذه الأحاديث صعباً للباحث عن الأحاديث بحسب المواضع، ولذلك إن بعض الباحثين الذين لا يعلمون منهج الزبيدي اهتموه بأمور شتى، حيث يُتَّهم الزبيدي في بعض المحافل العلمية بأنه قد تأثر من الجو الاجتماعي، والنزاع القائم في زمانه بين الشيعة والسنة، انطلاقاً من أنه لم يذكر الأحاديث التي تتعلق بفضائل الامام علي رضي الله عنه في كتاب فضائل الصحابة، وفي الحقيقة أن التجريد قد يتسبب في أمثال هذه المشاكل ، ولذلك نهدف في بحثنا هذا الى كشف الغطاء عن هذه الاتهامات.

الكلمات المفتاحية: الحديث، المؤلفات، التجريد، الصحيح البخاري، التجريد الصريح.

Giriş

el-Câmi'u's-sahîh sahip olduğu özelliklerinden dolayı Müslümanlar nezdinde Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olarak kabul edilmiştir.¹ Böylesi büyük bir teveccüh gören bir eserin daha iyi anlaşılabilmesi ve kolayca kullanılabilmesi için farklı çalışmaların yapılması kaçınılmazdır. Nitekim Buhârî'nin (ö. 256/870) vefatından yaklaşık bir asır sonra eseri üzerine Hattâbî (ö. 388/998) tarafından *A'lâmü'l-î'lâmü'l-ḥadîṣ fi şerhi Şahîhi'l-Buḥârî* ismiyle ilk şerh yazılmıştır. Bugüne kadar yapılan şerhlerin sayısı yüzleri aşmıştır.² Öte yanda bu tür kaynaklarda isnad ve tekrar rivayetlerin çokluğu hacimlerini büyütmüş ve istifadesini de zorlaştırmıştır. Bundan ötürü bazı müellifler eserlerin kullanımlarında yaşanan zorlukların giderilmesi amacıyla tecrîd, ihtisar ve benzeri çalışmalar yapmışlardır.³

Lügatte “kazımak, soymak” manasına gelen tecrîd'in terim anlamı ise bir kitapta veya mushaftaki sened, haşiye, delil ve izahların hazfedilerek esas metnin ortaya çıkarılmasıdır.⁴ Bu bağlamda telif edilen eserlere göz atıldığında tecrîd kavramının daha geniş olduğu ve ‘kısaltma’ anlamını içeren “ihtisar, telhis, tehzîb, intikâ” ve benzeri terimlerle de bağlantısı olduğu görülmektedir.⁵ Bununla birlikte ihtisarda kitabın kısaltılması, mülahhastâ özetlenerek yeniden inşa edilmesi, mühezzebde tetkik edilerek düzenlenmesi ve muntekâda ise eserden seçmeler yapılması söz konusudur. Tecrîd türü eserlerde ise bunların tamamını görmek mümkündür.⁶ Söz gelimi ihtisar türü eserlerde gerçek amaç esas alınan kaynağın özetlenmesi iken, tecrîd türü eserlerde ise içeriğin özetlenmesinin yanı sıra senedlerin hazfedilmesi de amaçlanmaktadır.⁷

Tecrîd türü çalışmaların birçok faydası bulunmaktadır. Örneğin eserdeki bazı bilgileri çıkartmak, isnad gibi belirli bir seviyeye hitap eden kısımları hazfederek eserleri herkese hitap edecek hale getirmek gibi hususlar sayılabilir. Öte yandan tecrîd türü eserler kimi zamanlarda/durumlarda kaynak eser müellifinin maksadını, metodunu, eseri telif ederken yaptığı uygulamalarını anlamayı güçleştirip anlam bütünlüğünün bozulmasına yol açabilmektedir. Bu tür çalışmalar her ne kadar böyle sıkıntıların yaşanmasına neden olsa da ikinci derecedeki malumâtlara yer vermemesinden dolayı daha kullanışlı sayılmıştır.⁸

¹ Ahmed b. Muhammed b. Abdillatif eş-Şercî ez-Zebîdî, *Tecrîd-i sârih li ehâdisi'l-Câmi'i's-sahîh*, trc. Abdullah Feyzi Kocaer (Konya: Hüner Yayınları, 2004), 1: 17.

² İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 11. Baskı (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2013), 85.

³ İsmail Durmuş, “Muhtasâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 57.

⁴ Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, “Crđ”, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2008), 2: 87-90; Ayrıca bk. Muhammed Ali et-Tehânevî, “Tcrđ”, *Mevsû'atü keşşâfi istilâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm* (Beyrût: Mektebetü Lübnân, 1996), 1: 382-84.

⁵ Halit Özkan, “Tecrîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 249.

⁶ Durmuş, “Muhtasâr”, 31: 57.

⁷ Özkan, “Tecrîd”, 40: 249.

⁸ Özkan, “Tecrîd”, 40: 249.

Bu alanda yapılan çalışmaların en meşhuru Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî (ö. 893/1488) tarafından *el-Câmi' u's-sahîh* üzerine kaleme alınan *Tecdîd' u's-sârîh li ehâdisi'l-Câmi'i's-sahîh*'dir.⁹ Zebîdî, *el-Câmi' u's-sahîh*'in kullanımını kolaylaştırmayı amaçladığından içindeki mevkuf hadisler ile tekrar eden rivayetleri almamış ve geri kalan hadislerin sened zincirlerini sahâbi râvisiyle sınırlandırarak hazfetmiştir. Böylece *el-Câmi' u's-sahîh*'te 9082 olan hadis sayısı, onun eserinde 2230 rivayete kadar düşmüş ve eserin hacmi bir hayli küçülmüştür. Kendisinden sonraki ilmî çevrelerce ilgiyle karşılanan eser, hadis okumak isteyenlere büyük kolaylık sağlamış ve sonraki dönemlerde eser telif etmek isteyen müelliflere örnek teşkil etmiştir.¹⁰ Öte yandan daha önce dile getirildiği üzere asli kaynaklardan kolayca istifadeyi amaçlayan tecdîd türü eserlerde benimsenen kaideler, anlam bütünlüğünün bozulmasına ve bazı hadislerin yanlış anlaşılmasına sebep olmuştur. Nitekim *et-Tecdîd*'de de bu durum görülmüş ve eser bundan dolayı tenkit edilmiştir. Söz gelimi Zebîdî'nin tekrar eden rivayetleri eserinin sadece bir babında tahrîc etmesi, bazı rivayetlerin ihtisarlarında aşırıya gitmesi, ayetlere ve mevkûf rivayetlere yer vermemesi eserin bazı bölümlerinde anlam bütünlüğünün bozulmasına neden olduğu görülmüştür. Öyleki eserin şerhini veya tercümesini yapan bazı şârihler/mütercimler meydana gelen eksikleri gidermek ve anlaşılır bir tercüme yapabilmek için *Sahîh*'ten eklemeler yapmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca Zebîdî'nin bu uygulamasından habersiz bazı araştırmacılar da aceleci davranarak onu farklı şekillerde itham etmişlerdir.

et-Tecdîd' u's-sârîh'e yönelik farklı çalışmalar yapılmışsa da onun tecdîd türü olmasından dolayı meydana gelen sorunlarını konu edinen bazı çalışmalarda kısa değerlendirmeler dışında müstakil bir araştırma bilinmemektedir. Bu eksiklik bizi böyle bir araştırmaya sevk etmiştir.¹¹ İlgili çalışmalara katkı sunacağına ve daha geniş araştırmalara kapı aralayacağına inandığımız bu araştırmada sırasıyla Zebîdî'nin yaşadığı belde olan Zebîd'in şehir tarihi, yaşadığı dönemler/devletler, hayatı, ilmî kişiliği ve *et-Tecdîd' u's-sârîh* adlı eseri hakkında bilgiler verildikten sonra, esere yapılan tenkitlerin daha iyi anlaşılabilmesi için *el-Câmi' u's-sahîh* ile *et-Tecdîd' u's-sârîh*'te yer alan Hz. Ali'nin faziletine dair rivayetler üzerinde durulacaktır.

1. Yaşadığı Sosyal Çevre ve Döneme Genel Bir Bakış

Zebîdî'nin doğup büyüdüğü şehir, aynı zamanda nisbesiyle de meşhur olduğu Zebîd'dir. Yemen'in önemli şehirlerinden olup geniş ilmî faaliyetlere ev sahipliği yapmakla da adından söz ettirmiştir. Onun yaşadığı zaman aralığı Resûlîler ile Tâhirîler hanedanlığına denk gelmektedir.

1.1. Zebîd Şehri

⁹ Hüseyin Çınar, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercüme ve Şerhi Üzerine İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2015), 25, 66-68.

¹⁰ ez-Zebîdî, *Tecdîd-i sârîh*, 1: 17; Çınar, *Tecdîd*, 68-69.

¹¹ Bu hususta DİA'da yer alan konuya dair maddelerinin dışında Hüseyin Çınar tarafından hazırlanan "*Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercüme ve Şerhi Üzerine İnceleme*" adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Ancak söz konusu araştırmada Çınar, *Tecdîd-i Sarîh*'ten ziyade esere yönelik yapılan şerh ve tercüme üzerinde yoğunlaşmıştır.

Dağ ve deniz arasından yer alan bereketli bir vadiye kurulan Zebîd şehri, Hz Peygamberin duasına mazhar olmuştur. Doğusunda Şâmiha dağı ve Kızıldeniz bulunmaktadır. San'a'dan 227 km uzaklıkta olup verimli arazilere sahiptir. Şehir, -farklı rivayetler olmakla birlikte- ismini ortasında kurulduğu verimli vadiden almaktadır.¹²

Bölge, daha önceleri Eş'arî kabilesinden Husayb b. Abdüşems'e izafeten Husayb ismiyle bilinen ve birkaç köyden oluşan bir yerleşim yeridir. Hicrî ikinci yüzyılın sonlarına doğru Tihâme civarında yerleşik olan Eş'arî ve Benî Ak kabilelerinin Abbâsî devletine isyan etmeleri üzerine Halife Me'mûn (ö. 218/833) 203/818 senesinde bölgeye Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd (ö. ?) komutasında gönderdiği orduyla isyanları bastırılmış ve bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır. Fetihden sonra 204/820 yılında, Me'mûn'un emriyle bölgeyi ele geçiren İbn Ziyâd tarafından Zebîd şehri inşa edilmiştir.¹³ İbn Ziyâd daha sonraları Zebîd'i Ziyâdîlerin idare merkezi haline getirmiştir. Zebîd, Mekke ile Aden arasındaki hac yolunun mühim bir noktasında bulunduğundan mezkûr dönemde kayda değer gelişme göstermiş ve şehre birçok âlim yerleşmiştir. Nitekim bu âlimler Zebîd'in önemli bir ilim ve kültür merkezi haline gelmesine öncülük etmişlerdir.¹⁴ Zebîd asıl gelişimini ise Resûlîler devrinde gerçekleştirmiştir. Resûlî idarecileri Zebîd'de birçok medrese ve cami inşa ederek vakıflar kurmuşlardır. İlmî ve mimarî çalışmalarının yanı sıra şehirde tarım faaliyetlerinin yaygınlaşmasına da katkıda bulunmuşlardır. Dönemin önemli seyyahlarından İbn Battûta, söz konusu dönemde San'a'dan sonra Yemen'in en gelişmiş şehrinin Zebîd olduğunu ve civarındaki verimli arazilerde tarım faaliyetlerinin icra edildiğini belirtmiştir.¹⁵ Zebid, Resûlîler döneminde sahip olduğu önemini Tâhirîler devrinde de devam ettirmiştir.¹⁶

Kuruluş yıllarından itibaren bölgenin önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olarak kabul edilen Zebîd şehrinde Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63) ile başlayan ilmî hareketlilik, Muhammed b. Hârûn et-Tağlibî ve onun soyundan gelen âlimlerle sürmüştür. Necâhîler döneminde kurulan İsmâmiyye Medresesi'nde birçok meşhur âlim ilim tahsil etmişlerdir. Zebîd, Yemen'de bilhassa Sünnî ulemânın yetiştiği şehir olarak temayüz etmiş ve özellikle her biri ilmiye sınıfından olan Resûlî hükümdarları döneminde ilim konusunda en parlak günlerini yaşamıştır. Sünnî bir siyaset takip

¹² Vecîhiddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed b. Ömer ed-Deyba' eş-Şeybânî, *el-Fadlu'l-mezid ala buğyeti'l-müstefîd fi ahhârî medîneti zebîd*, thk. Yûsuf Şülhed (San'a: Merkezü'l-Dirâseti ve'l-Buhûsi'l-Yemenî, 1982), 47-48; Fevâz Hasan el-Kaysî, "Medînetü Zebîd tahtîtuha ve İmâretü mesâciduhâ", *Mecelletü'l-Turâsi'l-İlmî el-Arebî*, 4, (2011), 170; Ayrıca rivâyet için bkz. Ebû Bekr Abdurezzâk b. Hemâm es-San'anî, *el-Musanef*, thk. Habîbu'rrahmân el-'Azamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983) 11: 54 (Hds. no: 19891).

¹³ İbn Deyba', *Buğyeti'l-müstefîd*, 49-51; Necmeddin Umâre b. Ebi'l-Hasan Ali el-Yemenî, *Târihu'l-Yemen*, thk. Hasan Süleymân Mahmûd (Kâhîre: Mektebetü'l-İrşâd, 1957), 45; el-Kaysî, "Zebîd", 170-171

¹⁴ İbn Deyba', *Buğyeti'l-müstefîd*, 48-53; Cengiz Tomar, "Zebîd", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44: 165.

¹⁵ Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh el-Levâtî et-Tancî İbn-i Battûta, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, trc. Muhammed Şerif Paşa, (İstanbul: Yeni Şafak, ts.),178; Tomar, "Zebîd", 44: 165.

¹⁶ Tomar, "Zebîd", 44: 165.

eden¹⁷ bu hükümdarlar farklı alanlarda telif ettikleri kitaplar, inşa ettirdikleri medreseler ve tesis ettikleri kütüphanelerle bölgede ilmin gelişmesine büyük katkı sunmuşlardır. Bununla birlikte ilmiye sınıfına imtiyazlar tanınarak vergilerin bir kısmından muaf tutmuş ve yardım kuruluşlarınca desteklenmelerini sağlamışlardır.¹⁸ Netice itibarıyla *el-Kâmûsü'l-muhît* adlı eserini Zebîd'de kaleme alan Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) başta olmak üzere, İbnü'l-Mukrî eş-Şâverî (ö. 837/1433), *Tâcü'l-'arûs* adlı eserin müellifi Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî (ö. 1205/1791), Sirâceddin Abdülatîf b. Ebû Bekir b. Ahmed ez-Zebîdî (ö. ?) gibi birçok âlim Zebîd'de yetişmişlerdir.¹⁹ Yine bu dönemlerde İsmâmiye, Mansûriyye, Yâkûtiyye, Ferhâniyye, Nizâmiyye, Ömeriyye, Rıdvâniyye, Kemâliyye, Kâfûriyye, Şemsiyye²⁰ ve Dahmâniyye gibi medreseler açılmış VIII/XIV. yüzyıla gelindiğinde sadece Zebîd şehrinde bulunan medrese ve camilerin sayısı 240'ı bulmuştur. Bunlardan 82 tanesinin günümüze ulaştığı ifade edilmiştir.²¹ Bu ise Zebîdî'nin yaşadığı şehirde sosyal çevrenin ilmî faaliyetlere uygun olduğunu ve bu faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığını resmetmesi açısından önemi haizdir.

Zebîd, Ortaçağ Yemen tarihinde sahip olduğu coğrafi özellikleri dolayısıyla dönemin önemli bir ticaret merkezi olarak da öne çıkmıştır. Son olarak Zebîd şehri, 1993 senesinin Aralık ayında UNESCO tarafından dünya kültür mirası listesine dâhil edilmiştir.²²

1.2. Resûlîler Hanedanlığı (1229-1454)

Hanedanlık ismini devletin kurucusu kabul edilen el-Melikü'l-Mansûr Nûreddin Ömer'in²³ - Abbâsîler'in Eyyûbîler'e yolladığı elçiler içerisinde yer aldığı belirtilen- dedesi Muhammed b. Hârûn b. el-Müncekî et-Türkmânî er-Resûl'den almaktadır.²⁴ Hânedan'ın etnik kökeni/yapısı hususunda farklı görüşler serdedilmiştir.²⁵

Muhammed b. Hârûn'un soyundan gelen ve dönemin Mekke valisi olan Nûreddin Ömer, Eyyûbîleri'nin son sultanı Selâhaddin Atsız'ın (ö. 626/1229) vefatından sonra Yemen bölgesini atabeg vasfıyla idaresini üstlenmiş ve 630/1232 yılında el-Melikü'l-Mansûr unvanıyla bağımsızlığını ilan

¹⁷ Cengiz Tomar, "Resûlîler", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 2.

¹⁸ Abdulğani Ali el-Ahcurî, "el-Devletü'l-Resûliyyetü Devletü Türkmâniyyetü Selçûkiyyetü ve Fediluhâ ale'l-Yemen Tanzimen ve İlmen ve 'İmrâniyyen", *Mecelletü'l-Endülüs li-l-'Ulum'l-İçtimâiyye ve'l-Tatbikiyye*, 5/9 (2013), 333-336.

¹⁹ Tomar, "Zebîd", 44: 166.

²⁰ Tomar, "Zebîd", 44: 166.

²¹ Muhammed el-Arnâût, "İshâmü'l-Mer'eti' fi'vakfi bi'l-Yemen Hilâli Devleti Benî Resûl", *Jrcica Journal*, I/2 (2013), 17.

²² Tomar, "Zebîd", 44: 167.

²³ Muhammed Abdu'al Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve alâkati'l-Yemeni'l-hâriciyyetü fi ahdihimâ* (İskenderiye: Dâru'l-Ma'rife, 1989), 40, 44; el-Arnâût, "İshâmü'l-Mer'eti", 16; Tomar, "Resûlîler", 35: 1.

²⁴ Ahmed, *Benû Resûl*, 40,44; Tomar, "Resûlîler", 35: 1; el-Ahcurî, "el-Devletü'l-Resûliyye", 320.

²⁵ Geniş bilgi için bkz. es-Sultânü'l-Meliku'l-Eşref Ömer b. Yûsuf b. Resûl, *Turfetü'l-ashâb fi ma'rifeti'l-ensâb*, thk. K.W. Zettersteen (Beyrût: Dâru Sâdir, 1992), 23-29; Ahmed, *Benû Resûl*, 40-47; Tomar, "Resûlîler", 35: 1; el-Ahcurî, "el-Devletü'l-Resûliyye", 320; el-Arnâût, "İshâmü'l-Mer'eti", 18.

ederek sultanlığı Abbâsî halifesi tarafından kabul görmüştür.²⁶ Nûreddin'in vefatına kadar ülke sınırları Mekke ile Hadramut arasındaki bölgeye kadar genişlemiştir.²⁷ Ardından iktidara oğlu I. Yûsuf gelmiş ve 694/1295 yılında vefat ederek yerini oğlu II. Ömer'e bırakmıştır. Onun da ölümü sonrasında 696/1296 yılında kardeşi Dâvûd sultan ilân edilmiştir.²⁸ Dâvûd, bölgesini kontrol altına alarak hâkimiyetini sağlamlaştırmış ve ülkesinin sınırlarını genişletmiştir.²⁹ Daha sonra sultanlık makamına oturan el-Melikü'l-Efdal Abbas ve oğlu I. İsmâil bu dönemlerde başta Zeydîler, Şerifler ve farklı kabilelerin isyanları karşısında başarı elde etmişlerdir. Son Resûlî sultanı el-Melikü'n-Nasr Ahmed, kendinden önce kaybedilen toprakları geri almıştır. Ahmed'in 827/1424 yılında ölümüyle Resûlîler küçük hânedanlara bölünmüş ve 858/1454'de Tâhirîler tarafından ortadan kaldırılmıştır.³⁰

1.3. Tahiriler (1454-1517)

İsmi devleti birlikte kuran Ali ve Emir kardeşlerin babası olan Tâhir b. Maûda'dan almıştır. Kaynaklarda Tâhirîlerin kökeni hakkında kesin bir bilgi zikredilmemekle birlikte ailenin Yemen kökenli olduğu fikri benimsenmiştir.³¹ Rada' bölgesinin güney tarafında yer alan Mikrâne ve Cuben beldelerinde ikamet eden Tâhirîler hakkındaki ilk malumâtlar, bu ailenin Resûlî devletinin hizmetine giriş tarihi kabul edilen IX/XV. asrın başlarına dairdir.³² Tâhirîlerin ileri gelenleri Resûlîler'le irtibat kurmuş ve sonraları birçoğu idari görevlere getirilmişlerdir.³³ Daha önce belirtildiği üzere el-Melikü'n-Nasr Ahmed'in ölümünden sonra Resûlîler içerisinde taht kavgaları başlayınca Ali ve Âmir kardeşler, Resûlî hanedanının sonunun yaklaştığını hissetmiş ve bu durumu fırsat bilerek birçok şehri kuşatmışlardır.³⁴ Ayrıca Zebîd halkının daveti üzerine Zebîd'i de ele geçirmiş ve ardında kendi devletlerini kurmuşlardır.³⁵ Resûlîler gibi Tâhirîler de kuruluşundan itibaren sınır komşuları olan Zeydîlerle savaşmak zorunda kalmışlardır. I. Amir'in komutasındaki ordu 865/1460 senesinde Zeydîler'in hâkimiyetinde bulunan Zimâr şehrini alarak San'a'ya doğru yönelmiş, ancak 870 /1466 yılında San'a yakınlarında meydana gelen çarpışmada öldürülerek yenilgiye uğramıştır.³⁶ Onun ölümünden sonra tahta el-Melikü'l-Mücâhid Ali geçmiş ve hükümranlılığı dönemde başta Taiz

²⁶ Ahmed, *Resûl*, 39-40, 63, 99; Saîd Mansur Mer'î el-Kahtânî, *İshâmu'l-vakfi fi da'mi'l-hareketi'l-ilmiyye fi'l-karni'l-sâb'i'l-hicrî*, (Yüksek Lisan Tezi, Ummul Kurâ Üniversitesi, 1341), 58.

²⁷ Ahmed, *Resûl*, 112-114; Tomar, "Resûlîler", 35: 1.

²⁸ Tomar, "Resûlîler", 35: 1.

²⁹ Tomar, "Resûlîler", 35: 1.

³⁰ Ayrıca hükümdarların isimleri için bkz. el-Ahcurî, "el-Devletü'l-Resûliye", 344-345; Tomar, "Resûlîler", 35: 1-2.

³¹ Ahmed, *Resûl*, 245-46.

³² Ahmed, *Resûl*, 247.

³³ Ahmed, *Resûl*, 248-249.

³⁴ Mehmet Salih Arı, "Tâhirîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 405-406.

³⁵ Ahmed, *Resûl*, 255; Arı, "Tâhirîler", 39: 406.

³⁶ Ahmed, *Resûl*, 266.

şehrindeki büyük medrese olmak üzere birçok eser yaptırarak 883/1478 yılında vefat etmiştir.³⁷ II. Âmir döneminde ise Memlûk ordusuyla gerçekleşen savaşlar sonucunda³⁸ Tâhirî hanedanlığı tarih sahnesinden silinmiştir.³⁹

Öte yandan Abbasîlere kadar Yemen bölgesinde Sünnilik hâkim olmuştur. Ancak Yemen'in merkezi idareden uzaklığı, bölgeye farklı grupların yerleşmesine ve kolayca faaliyet göstermesine yol açmıştır. Bunların başında Şîa'dan olan Zeydî ve İsmâilî gruplar gelmektedir. Onlar hicrî ikinci asırda buraya yerleşmeye başlamış ve kısa sürede bölgeyi önemli bir Şîa merkezi/üssü haline getirmişlerdir. Ardından bölgede oluşan mezhebi ve siyasi gerginlik yüzyıllarca sürmüş ve taraflar arasında şiddetli çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur.⁴⁰ Meydana gelen savaşlar Yemen bölgesinde hâkimiyet süren birçok devletin yıkılmasıyla neticelenmiştir. Mesela Zebîd şehrini tesis eden Ziyâdiler, iki asır hüküm sürdükleri Yemen'de Şîa'ya mensup gruplarla girdikleri çatışmalar sonucunda tarih sahnesinden silinmişlerdir.⁴¹ Aynı şekilde Resûlî ve Tâhirî sultanlarının hemen hemen tamamı kendi iktidarlıkları döneminde sık sık isyana kalkışan Zeydî ve Şeriflerle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Görüldüğü gibi Zebîdî'nin yetiştiği bölge gerek siyasî gerekse itikâdî çatışmalara sahne olmuştur. İleride bahse konu olan Zebîdî'nin "*et-Tecridü's-sarîh*" adlı eserini kaleme alırken söz konusu çatışmaların etkisinde kalıp kalmadığı da irdelenecektir.

2. Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî

2.1. Hayatı

Tam ismi Ebu'l-Abbâs Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif eş-Şercî⁴² olup ez-Zebîdî nisbesiyle tanınmıştır.⁴³ Kaynaklarda doğumu hususunda farklı tarihler zikredilmekle birlikte genel kabule göre 812/1410 yılının Ramazan ayında Yemen'in Zebîd şehrinde doğmuştur.⁴⁴ Ailesi Yemen'in Kızıldeniz sahilindeki Şerce bölgesinden olup⁴⁵ daha sonraları oradan göç ederek Zebîd'e

³⁷ Ahmed, *Resûl*, 267; Arı, "Tâhirîler", 39: 406.

³⁸ Ahmed, *Resûl*, 282.

³⁹ Ahmed, *Resûl*, 282; Ayrıca dönemin sultanları için bkz Arı, "Tâhirîler", 39: 406-7.

⁴⁰ Güldane Gündüzöz, "Yemen'de Bir İbnü'l-Arabî Müdâfîi: Mecdüddin el-Fîrûzâbâdî", *Nüsha*, 18/47, (2018), 220.

⁴¹ Gündüzöz, "İbnü'l-Arabî", 221.

⁴² Cemal Ağırman, "Tecrid-i Sarîh'in İlk Üç Cildi Bağlamında Ahmed Naîm'in Çeviri Metodu, Şerhçiliği, Kaynak Kullanım ve Bazı Görüşleri", *Marife Dergisi*, 5/2 (2005/2), 126; Hüseyin Hansu, "Zebîdî, Ahmed b. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44: 167.

⁴³ Ahmed b. Ahmed Abdullatif es-Sercî ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs ehli's-sıdkı ve'l-ihlâs*, (Beyrût: Dâru'l-Yemeniyye, 1986), 5; Hayruddin Zirikli, *el-A'lâm kamus terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisa mine'l-arab ve'l-müsta'rabîn ve'l-müsteşrikîn*, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayîn, 2002), 1: 91.

⁴⁴ Şemseddin Muhammed b. Abdurahman es-Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmî liehli'l-karni't-tâsi'*, (Beyrût: Daru'l-Ceyl, ts.), 1: 214; Hansu, "Zebîdî", 44: 167; Çınar, *Tecrid*, 22.

⁴⁵ Zirikli, *el-A'lâm*, 1: 91.

yerleşmiştir.⁴⁶ Yemenli muhaddis olarak meşhur olan Zebîdî 893/1488 yılında Zebîd'de vefat edip orada defnedilmiştir.⁴⁷

2.2. İlmi Kişiliği

Fıkıh, edebiyat ve tarih ilimlerine de vakıf olan Zebîdî, Yemen beldelerinde dönemin önemli hadisçilerinden biri kabul edilmiştir.⁴⁸ İlim ehli bir aileden gelen Zebîdî'nin babası ve dedesi İbn Hacer'in (ö. 852/1449) talebelerindendir. Aynı zamanda nahiv ilminde de öne çıkan dedesi dönemin meşhur Hanefî âlimlerindendir.⁴⁹ İlim hayatına erken yaşlarda başlayan Zebîdî, önemli hocaların rahle-i tedrisinden geçmiştir. İlim tahsil ettiği hocalarının başında Ebû Bekir b. Hüseyin el-Medenî (ö. ?), Muhammed b. Ebû Bekir (ö. ?), İbnü'l-Hayyât (ö. ?), Süleymân b. İbrâhîm (ö. ?), Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb (817/1414), Takyyüddin el-Fâsî (833/1429), İbnü'l-Cezerî (833/1429) gibi fakîh ve muhaddisler yer almaktadır.⁵⁰ O, Zebîd şehrine gelen İbnü'l-Cezerî'den *el-Câmi'u's-sahîh*'i, İbn Mâce ve Nesâî'nin *Sünen*'leri, Şâfiî'nin *Müsned*'i ve diğer bazı eserleri okudu.⁵¹ Ayrıca Taiz şehrinde Süleymân b. İbrâhîm'den semâ ve kıraat yöntemiyle *el-Câmi'u's-sahîh*'i okuyup icâzet aldı.⁵² İbnü'l-Cezerî'nin öğrencilerinden biri olan Zeynuddin Abdurrahman b. Muhammed el-Birşekî'den (845/1441) ise eş-Şifâ, *el-Muvatta*, *el-'Umde* ve başka eserleri talim etti. Öğrenimini genellikle Zebîd ve Taiz medreselerinde sürdüren Zebîdî, sonraki dönemlerde bu kurumlarda öğrencilere ders verdi. Öğrencileri arasında Yemen tarihiyle ilgili eserleriyle meşhur olan ve aynı zamanda hadisçi kimliğiyle de bilinen İbnü'd-Deyba'da (ö. 944/1537) vardır.⁵³

2.3. Eserleri

Yemen bölgesinin üretken âlimlerinden olan Zebîdî, *et-Tecrîdü's-sarîh*'in⁵⁴ yanında başka eserler de telif etmiştir. Ona nispet edilen eserler şunlardır:

1- *Tabakâtü'l-havâs ehlü's-sıdk ve'l-ihlâs*

Zebîdî'nin yaşadığı döneme kadar Yemen'de hayat sürmüş sûfîlerin tercemelerini alfabetik şekilde ele aldığı eseridir. Müellif, bu sahada daha önce telif edilen kaynaklarda Yemen kökenli âlim ve âbidlere yer verilmemesinden dolayı bu eseri telif ettiğini dile getirmektedir.⁵⁵

⁴⁶ Hansu, *Zebîdî*, 44: 167

⁴⁷ es-Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmi*, 1: 214; Zirikli, *el-A'lâm*, 1: 91

⁴⁸ es-Sehâvî, *ed-Davü'l-lâmi* 1: 214; Zirikli, *el-A'lâm*, 1: 91.

⁴⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmi*, 1: 214; Hansu, "*Zebîdî*", 44: 167

⁵⁰ es-Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmi*, 1: 214.

⁵¹ ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, 5; es-Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmi*, 1: 214.

⁵² es-Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmi*, 1: 214.

⁵³ Hansu, "*Zebîdî*", 44: 167

⁵⁴ es-Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmi*, 1: 214.

⁵⁵ ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, 7-9, 35-41; Gündüzöz, "*İbnü'l-Arabî*", 220.

2- Nüzhetü'l-ahbâb

Şiir, hikâye, nevâdir, nükte ve fevâid gibi yazı türlerine ait yüze yakın örneğin yer aldığı kitaptır.⁵⁶

3- el-Fevâid ve's-şîlât ve'l-'avâ'id

Farklı muhtevalardaki dua, hadis ve tefsirle ilgili malumâtların zikredildiği bir eserdir.⁵⁷

4- Dîvânü İbnü'l-Mukrî

Zebîdî'nin Yemenli meşhur şairlerden İbnü'l-Mükürî'nin şiirlerini derlediği divânıdır.⁵⁸

5- et-Tarîkatü'l-vâziha ilâ esrâri'l-fâtiha

6- el-cevâbu's-şâfi fi'r-red 'ale'l-mübtedi'î'l-câfi

7- el-Muhtâr min metâlibi'l-envâr

Farklı muhtevalara yönelik kırk hadisin yer aldığı eserde, Zebîdî zikrettiği rivayetlerden sonra tıp sahasıyla alakalı farklı bir rivayete yer vermiş ve mezkûr rivayetleri ayet ve hadislerle izah etmiştir.

8- el-Mu'cemü'l-latîf

Zebîdî'nin semâ yoluyla ilim aldığı hocalarına dair kaleme aldığı eseridir.⁵⁹

2.4. et-Tecrîdü's-sarîh

Girişte ifade ettiğimiz gibi bu kitap, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh* adlı eserinin muhtasarıdır. Buhârî eserinde mevsul, muallak, mutâbi ve tekrarlardan oluşan 9.082 rivayet ile 25.000'ni aşkın isnâda yer vermiştir.⁶⁰ Birçok rivayetin farklı bölümlerde tekraren zikredilmesi ve sened zincirlerine yer verilmesi, eserden istifade etmek isteyenlerin büyük uğraşlara katlanmalarına neden olmuştur. Bu durum eserden yararlanmayı zorlaştırmıştır. Nitekim bu sıkıntıları gören âlimler, başta *el-Câmi'u's-sahîh* olmak üzere muteber hadis kaynaklarından daha kolay istifade etmek için bir takım yardımcı çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalardan biri de Zebîdî'nin tecrîd türünden kaleme aldığı "*et-Tecrîdü's-sarîh*" adlı eserdir.⁶¹ Zebîdî, Buhârî'nin eserinde tahrîc ettiği rivayetlerin sağlamlığına imtât ettiğinden ötürü hadis metinlerinin öğrenilmesini kâfi görmüş ve okuyucuya kolaylık sağlaması amacıyla Buhârî'nin *Sahîh*'ini yeniden dizayn etmiştir.⁶² Böylece *Sahîh*'de yer alan bazı kitapları hafzederken kendisi de yeni kitaplar eklemiştir. Yine bir kısım kitapları birleştirmiş, tek kitap

⁵⁶ ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, 7; es-Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmi*, 1: 214.

⁵⁷ ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, 6.

⁵⁸ ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, 6.

⁵⁹ ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, 6-7"; Hansu, "Zebîdî", 44: 167-168.

⁶⁰ Hansu, "et-Tecrîdü's-Sarîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 251-252; Çınar, *Tecrîd*, 68.

⁶¹ Hansu, "et-Tecrîdü's-Sarîh", 40: 251-252; Çınar, *Tecrîd*, 69-70.

⁶² ez-Zebîdî, *Tecrîdü's-sârih*, 1: 17; Ağırman, "Tecrîd", 126; Çınar, *Tecrîd*, 25.

şeklinde olan bir kısmını da iki ayrı kitap haline getirmiştir.⁶³ Sonuç itibarıyla 24 Şaban 889/16 Eylül 1484 senesinde tamamlanan⁶⁴ eserde rivayet sayısı 2.230'a kadar düşürülmüştür.⁶⁵ Bu sayı Buhârî'deki rivayet sayısının 1/4'ne denk gelmektedir. Konu hakkında Zebîdî eserinin önsözünde şöyle der: “Hadislere kolayca ulaşılması için tekrar eden rivayetleri ve senetleri çıkardım. Birden fazla zikredilen hadisleri ilk defa geçtiği şekliyle aldım, ancak daha sonra tekrarlanan hadiste ilave varsa ilkinin çıkarıp mufassal olanını tercih ettim. Eserde sadece senedi Hz. Peygamber'e ulaşan muttasıl ve müsned rivayetleri tercih edip maktu, mevkûf ve muallakları almadığım gibi, Hz. Peygamber'le ilgisi olmayan sahâbe haberlerine de yer vermedim. Hadisi nakleden sahâbinin ismini zikrettim ve bu hususta Buhârî'nin eserinde başvurduğu yöntemini esas aldım. Ve eserimi tamamlarken ismini de “*et-Tecrîdü's-sârih li ehâdisi'l-Câmi'i's-sahîh*” olarak belirledim.⁶⁶ Eser, telif edildikten sonra İslam âleminde ilgiyle karşılanmış ve üzerine sonraki dönem âlimleri tarafından birçok şerh yazılmıştır.⁶⁷ Bununla birlikte eser ihtisar türü eserler içinde de anılmıştır.⁶⁸

et-Tecrîdü's-sârih, tertibi hususunda kullanışlı olmakla birlikte *el-Câmi'u's-sahîh*'in önemli bazı özelliklerini yansıtmamaktadır. Söz gelimi Zebîdî'nin *Sahîh*'de bab başlıklarında kullanılan ve Buhârî'nin fikhî görüşlerini yansıtan ayetlere, muallak rivayetlere, sahâbe, tâbiîn ve sonraki neslin meşhur âlimlerinin sözlerine yer vermemesi hem hadislerle ayetler arasındaki bağlantının kopmasına hem de konu bütünlüğünün bozulmasına neden olmuştur.⁶⁹ Diğer taraftan Zebîdî, bazen ihtisarda abartıya kaçarak anlam kaybına yol açmış bazen de mufassal/ayrıntılı rivayet yerine ihtisar/kısa olanını tercih etmiştir.⁷⁰ Öyleki eseri şerh eden Ahmed Naim ile Kâmil Miras, ihtisarlarda kaynaklanan eksikleri gidermek ve anlaşılır bir tercüme yapabilmek için *el-Câmi'u's-sahîh*'ten ilaveler yapmak zorunda kalmışlardır.⁷¹ Öte yandan Zebîdî eserini telif ederken ortaya koyduğu şartlara tam riayet

⁶³ Çınar araştırmasında yaptığı tespite göre Zebîdî'nin muhtasarına almadığı kitaplar şunlardır: “Fadli leyleti'l-kadr, kefâret, mukâtib, fardî'l-humus, cizye, menâkıbı ensâr, ikrâh, hile, ahbarî'l-ahâd”dır. Ancak Tegrîd'i tetkik ettiğimizde Çınar'ın bazı kitapların tespitinde isabet etmediği görülmektedir. Örneğin “fardî'l-humus, cizye, kefâret (kefârâtü'l-eymân), fadlu leyleti'l-kadr” kitapları Zebîdî'nin eserinde yer verilmiştir. Yine sehven “Kitabü'l-hile” olarak yazılan “Kitabü'l-hiyel” dir. Buhârî'de olupta *Tegrîd*'de olmayan kitaplar şunlardır: “İkrâh, hiyel, ebvâbı's-salât ve siyâb, ebvâbı kible, ebvâbı mescid, ebvâbı sutre'l-musalla, cemâat ve'l-imâme, fitr, tatavu kitaplarıdır. Bununla birlikte “menâkıbı'l-ensâr ile ebvâbı's-salât fi'l-mescidi Mekke ve Medine” sadece Zebîdî'de yer almaktadır. Ayrıca Buhârî'de ayrı ayrı olan “zekât ve sadaka kitaplarını Zebîdî “zekât” kitabı içerisinde vermiştir. Buhârî'de bir kitap şeklinde olan “*ihsâr ve ceza-i's-sayd*” kitabını Zebîdî ise mezkûr kitabı “muhsara” ile “ceza-i's-sayd” başlıkları altında iki farklı kitap olarak vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Buhârî, “Kible”, 1; “Tatavu”, 1; “Hiyel”, 1; ez-Zebîdî, *Tegrîd-i sârih li ehâdisi'l-Câmi'i's-sahîh*, thk. Târik b. Avadillâh b. Muhammed (Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1434), 291, 351, 352, 407, 412, 469, 653; Çınar, *Tegrîd*, 70.

⁶⁴ Hansu, “*et-Tecrîdü's-Sarîh*”, 40: 252.

⁶⁵ Ağırman, “*Tegrîd*”, 126.

⁶⁶ ez-Zebîdî, *Tegrîd-i sârih*, 1: 17.

⁶⁷ Ağırman, “*Tegrîd*”, 126.

⁶⁸ Özkan, *Tegrîd*, 40: 249.

⁶⁹ Hansu, “*et-Tecrîdü's-Sarîh*”, 40: 252.

⁷⁰ Hansu, “*et-Tecrîdü's-Sarîh*”, 40: 252; Çınar, *Tegrîd*, 69.

⁷¹ Hansu, “*et-Tecrîdü's-Sarîh*”, 40: 252.

etmemiştir. Mesela mufassal rivayet yerine muhtasar olanını tercih etmesi ile *et-Tecrîdü's-sarih*'in mütercim ve şârihi Ahmed Naim'in de belirttiği gibi onun eserine mevkûf ve muallak rivayetleri alması, belirlediği kaidelere tamamen uymadığını göstermektedir.⁷²

el-Câmi'u's-sahîh'ten faydalanmayı kolaylaştırmak amacıyla kaleme alınan *et-Tecrîdü's-sarih*'te, yukarıda zikredilen nedenlerden dolayı bazı rivayetlere ulaşmayı zorlaştırdığı görülmektedir. Söz gelimi ale'l-ebvâb tasnif yöntemiyle eserini telif eden Buhârî eserinde rivayetleri tahrîc ederken farklı kaidelere başvurmuştur. Örneğin bazı rivayetleri eserinin birçok yerinde zikretmiştir. Bu ise eserinde tahrîc ettiği bazı hadisleri bir yerde vermekten ziyade ilgili kitapların babında tekraren zikretmesiyle olmuştur. Dolayısıyla hadisleri konularına göre arayan bir araştırmacı, ilgili kitabın isminden yola çıkarak o hadise kolayca ulaşabilir. Ancak Zebîdî, Buhârî'nin aksine eseri ihtisar etmek amacıyla farklı yerlerde tahrîc edilen rivayetleri sadece bir yerde zikrettiğinden hem aranan hadislere ulaşmak güçleşmekte hem de anlam bütünlüğü bozulmaktadır. Bu durum Hz. Ali'nin faziletinin anlatıldığı bölümde açıkça müşahede edilebilmektedir. Mesela Zebîdî, Buhârî'nin Hz. Ali'nin faziletine dair *Sahîh*'te tahrîc ettiği rivayetlerden sadece bir tanesini onun faziletini konu edinen bölümde zikrederken geri kalanlarına eserinin farklı kitaplarında/bölümlerinde yer vermiştir. Bu ise hadisi konusuna göre arama yöntemlerinden hareketle hadis araştırmak isteyen kişinin işini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte Zebîdî'nin bu uygulamasından habersiz olan bazı araştırmacılar da onu farklı şekilde itham etmişlerdir. Nitekim günümüzde farklı platformlarda, Hz. Ali'nin faziletinin anlatıldığı “Fedâilü's-sahâbe” bölümünden hareketle Zebîdî'nin yaşadığı sosyal çevrenin etkisinden kaldığı ve Sünni-Şîa çatışmasında taraf tuttuğundan eserinde Hz. Ali'nin faziletine dair rivayetlere yer vermediği şeklinde itham edilmiştir.⁷³ Söz konusu ithamların daha iyi anlaşılabilmesi için *es-Sahîh* ile *et-Tecrîd*'de Hz. Ali ile ilgili nakledilen rivayetlerin karşılıklı irdelenmesi gerekmektedir.

3. Hz. Ali ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Buhârî, sahâbe'nin faziletine dair rivayetleri ele aldığı “Fedâilü's-sahâbe” bölümünde Hz. Ali ile ilgili dokuz rivayet tahrîc etmiştir. Bu hususta Zebîdî ise ilgili bölümde sadece bir rivayet zikretmiştir.

3.1. Sahîh-i Buhârî'de Yer Alan Rivayetler

“Fedâilü's-sahâbe” kitabının dokuzuncu bâbı olan “Bâbu menâkıbı Ali b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî Ebi'l-Hasan” bölümünde Hz. Ali ile ilgili ikisi muallak olmak üzere toplam dokuz hadis zikretmektedir. Geri kalan yedi muttasıl rivayetin ikisi mevkûf olup beş tanesi merfu rivayetlerdir. Söz konusu rivayetler şunlardır:

⁷² Örnek için bkz. Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî muhtasarı ve Tecrîd-i sarih tercemesi ve şerhi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1975), 2: 378, 3:281,282; Çinar, *Tecrîd*, 69.

⁷³ Aceyleyile yapılan değerlendirmelerde ortaya çıkan sorunlar için bk. Veysel Özdemir, “Aceleci Hadis Yorumu ve Bunun Doğurduğu Sakıncalar”, *Academic Knowledge*, 2/1, (2019), 1-15.

Muallak Rivayetler:

Eserde yer alan muallak rivayetler şunlardır:

وقال النبي صلى الله عليه وسلم لعلي: أنت مني وأنا منك.⁷⁴

Resûlallâh (s.a.s) Ali'ye hitaben: “*Sen bendensin, ben de sendenim.*” dedi.

قال عمر: توفي رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو عنه راض.⁷⁵

Hz. Ömer “Hz. Peygamber, Ali'den razı olarak vefat etti.” demiştir.

Muttasıl Rivayetler:

Buhârî dokuzuncu babın girişinde muallak olarak verdiği bu iki rivayetten sonra yedi tane muttasıl hadis zikretmiştir. Bu rivayetler şunlardır:

1. Rivayet

حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا عبد العزيز عن أبي حازم عن سهل بن سعد رضي الله عنه: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال (لأعطين الراية غدا رجلا يفتح الله على يديه) . قال فبات الناس يدوكون ليلتهم أيهم يعطاها فلما أصبح الناس غدوا على رسول الله صلى الله عليه وسلم كلهم يرجو أن يعطاها فقال (أين علي بن أبي طالب) . فقالوا يشتكي من عينيه يا رسول الله قال (فأرسلوا إليه فأتوني به) . فلما جاء بصق في عينيه ودعا له فبرأ حتى كأن لم يكن به وجع فأعطاه الراية فقال علي يا رسول الله أقاتلهم حتى يكونوا مثلنا ؟ فقال (انفذ على رسلك حتى تنزل بساحتهم ثم ادعهم إلى الإسلام وأخبرهم بما يجب عليهم من حق الله فيه فوالله لأن يهدي الله بك رجلا واحدا خير لك من أن يكون لك حمر النعم).⁷⁶

Kuteybe → Abdulazîz → Ebû Hâzim → Sehl tarikiyle gelen rivayete göre Hz. Resûlallâh'ın (s.a.s) Hayber'in fethi günü şöyle buyurmuştur:

“Allah, yarın sancağı vereceğim kişinin eliyle fethi müyesser kılacaktır.” Sehl derki: Bunun üzerine orada bulunan sahâbe, sancağın kime verileceği hayaline dalıp sabırsızlıkla gecelediler. Sabah olunca Hz. Peygamber'in huzuruna giderek sancağın kendilerine verileceğini bekliyorlardı. Bu merak ve heyecan dolu manzara karşısında Hz. Peygamber, “Ali b. Ebî Tâlib nerede?” diye sordu. “Yâ Resûlallah, onun gözleri ağrıyor.” dediler. Hz. Peygamber buna rağmen, “Onu çağırın, buraya gelsin.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, huzuruna gelen Hz. Ali'nin gözlerine tükürüğünü sürdü ve daha önce acı duymamışçasına şifa buldu ve sancağı ona teslim etti. Sancağı alan Hz. Ali, “Yâ Resûlallah, Hayber Yahudileri ile bizim gibi İslâm dinini kabul edinceye kadar

⁷⁴ Buhârî, “Fedâilü's-sahâbe”, 9.

⁷⁵ Buhârî, “Fedâilü's-sahâbe”, 9.

⁷⁶ Buhârî, “Fedâilü's-sahâbe”, 9.

savaşacak mıyım?” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Onların sahalara varıncaya kadar vakar içinde yürü ve akabinde onları İslam dinine davet et. Kendilerine, İslamiyet’i benimsedikleri takdirde yükümlüklerini haber ver. Allâh’a yemin ederim ki senin sayende tek bir şahsın İslamiyet’i kabul etmesi, senin için birçok kırmızı deveye sahip olmandan daha hayırlıdır.” buyurdu.

2. Rivayet

حدثنا قتيبة حدثنا حاتم عن يزيد بن أبي عبيد عن سلمة قال: كان علي قد تخلف عن النبي صلى الله عليه و سلم في خيبر وكان به رمد فقال أنا أتخلف عن رسول الله صلى الله عليه و سلم فخرج علي فلحق بالنبي صلى الله عليه و سلم فلما كان مساء الليلة التي فتحها الله في صباحها قال رسول الله صلى الله عليه و سلم (لأعطين الراية - أو ليأخذن الراية - غدا رجلا يحبه الله ورسوله أو قال يحب الله ورسوله يفتح الله عليه) . فإذا نحن بعلي وما نرجوه فقالوا هذا علي فأعطاه رسول الله صلى الله عليه و سلم الراية ففتح الله عليه.⁷⁷

Kuteybe → Hâtîm → Yezîd → Seleme tarikiyle gelen rivayete göre Seleme şöyle demiştir: “Hayber’de Hz. Ali, gözlerindeki rahatsızlıktan dolayı geri kalmıştı. Bunun üzerine Hz. Ali: Göz rahatsızlığından dolayı geri kalamam diyerek çıktı ve Hz. Peygamber’e yetiştî. Fethin gerçekleştiği sabahın gecesinde Hz. Peygamber: Allah’a yemin ederim ki yarın sancağı vereceğim kişiyi Allah ve Rasûlü sever ya da o kişi Allâh ve Rasûlünü sever. Ve Allâh ona fethi ihsân edecektir.” buyurdu. Bir sonraki gün Hz. Ali ile karşılaştık. Oysaki biz, gözlerindeki sıkıntıdan dolayı kendisinin gelemeyeceğini tahmin ediyorduk. Bunun üzerine sahâbe: işte Ali geldi, dediler. Hz. Peygamber de sancağı ona verdi ve Allah Hayber’in fethini onun eliyle gerçekleştirdi”.

3. Rivayet

حدثنا عبد الله بن مسلمة حدثنا عبد العزيز بن أبي حازم عن أبيه: أن رجلا جاء إلى سهل بن سعد فقال هذا فلان لأمير المدينة يدعو عليا عند المنبر قال فيقول ماذا؟ قال يقول له أبو تراب فضحك . قال والله ما سباه إلا النبي صلى الله عليه و سلم وما كان والله له اسم أحب إليه منه فاستطعمت الحديث سهلا وقلت يا أبا عباس كيف ذلك؟ قال دخل علي على فاطمة ثم خرج فاضطجع في المسجد فقال له النبي صلى الله عليه و سلم (أين ابن عمك) . قالت في المسجد فخرج إليه فوجد رداءه قد سقط عن ظهره وخلص التراب إلى ظهره فجعل يمسح التراب عن ظهره فيقول (اجلس يا أبا تراب) مرتين.⁷⁸

Abdullah → Abdulazîz → Babasından nakledilen rivayete göre bir adam Sehl’e gelerek şöyle dedi: “Minberin yanında oturan Medine Valisi Hz. Ali’yi hoş olmayan bir şeyle vasıflandırıyor.” Bunun

⁷⁷ Buhârî, “Fedâilü’s-sahâbe”, 9.

⁷⁸ Buhârî, “Fedâilü’s-sahâbe”, 9.

üzerine Sehl: “Bu kişi Hz. Ali için ne diyor.” dedi. Adam, Hz. Ali’ye “Ebû Turâb” dediğini söyleyince Sehl güldü ve şöyle dedi: “Allâh’a yemin olsunki bu ismi ona Resûlallâh (s.a.s.) vermiş ve kendisine bundan daha güzel bir isimde verilmemiştir.” dedi. Ben de bu ismin Hz. Ali’ye nasıl verildiğini öğrenmek için Sehl’e “Ya Ebâ Abbâs, bu olay nasıl gerçekleşti?” diye sordum. Sehl şöyle anlattı: “Bir gün Hz. Ali, Fâtıma’nın yanına uğradıktan sonra dışarı çıkarak mescide gelmiş ve orada uyumuştur. Bu esnada kızı Fâtıma’ya uğrayan Hz. Peygamber “Amca oğlun nerede?” diye sormuş, Fatma da onun mescitte olduğunu haber vermişti. Bunun üzerine mescide gelen Hz. Peygamber, yatmakta olan Hz. Ali’nin üstündeki ridânın düştüğünü, sırtına toprağın sürüldüğünü gördü. Sırtındaki toprağı eliyle silmeye başlayan Hz. Peygamber iki kere, “Otur ya Ebâ Turâb, otur.” diye seslendi.

4. Rivayet

حدثنا محمد بن رافع حدثنا حسين عن زائدة عن أبي حصين عن سعد بن عبيدة قال: جاء رجل إلى ابن عمر فسأله عن عثمان فذكر عن محاسن عمله قال لعل ذلك يسؤوك؟ قال نعم قال فأرغم الله بأنفك ثم سأله عن علي فذكر محاسن عمله قال هو ذلك في بيته أوسط بيوت النبي صلى الله عليه وسلم ثم قال لعل ذلك يسؤوك؟ قال أجل قال فأرغم الله بأنفك انطلق فاجهد علي جهدك⁷⁹.

Muhammed → Hüseyin → Zâide → Ebû Husayn → Sa’d tarikiyle gelen rivayete göre o şöyle dedi: “Adamın biri İbn Ömer’e Hz. Osman hakkında soru sormuştu. İbn Ömer, Hz. Osmân’ın güzel özelliklerini/huylarını anlattıktan sonra o kişiye: “Osman hakkında söylediğim şeyler hoşuna gitmedi sanki.” dedi.

Adam: “Evet, hoşuma gitmedi.” deyince İbn Ömer, “Allah senin burnunu sürtsün.” dedi.

Sonra o şahıs Hz. Ali’yi sordu. İbn Ömer, Hz. Ali’nin güzel amellerini saydı ve “Ali işte budur, hanesi de Peygamberin evleri içerisinde en mutedil olanıdır.” dedi. Daha sonra o kişiye: “Ali hakkında anlattığım özellikler de sanki hoşuna gitmedi.” dedi.

Adam: “Evet, hoşuma gitmedi.” diye cevap verince İbn Ömer, “Allah burnunu sürtsün. Git istediğini yap.” dedi.

5. Rivayet

حدثني محمد بن بشار حدثنا غندر حدثنا شعبة عن الحكم سمعت ابن أبي ليلى قال حدثنا علي: أن فاطمة عليها السلام شكت ما تلقى من أثر الرحي فأتى النبي صلى الله عليه وسلم بسبي فانطلقت فلم تجده فوجدت عائشة فأخبرتها فلما جاء النبي صلى الله عليه وسلم أخبرته عائشة بمجيء فاطمة فجاء النبي صلى الله عليه وسلم إلينا وقد أخذنا مضاجعنا فذهبت لأقوم فقال (علي مكانكم). فقعد بيننا حتى وجدت برد قدميه على صدري وقال (ألا

⁷⁹ Buhârî, “Fedâilü’s-sahâbe”, 9.

أعلمكم خيرا مما سألتماي إذا أخذتما مضاجعكما تكبران أربعاً وثلاثين وتسبحان ثلاثاً وثلاثين وتحمدان ثلاثاً وثلاثين فهو خير لكم من خادم).⁸⁰

Muhammed b. Beşşâr → Ğundar → Şu‘be → Hakem → İbn Ebî Leylâ tarikiyle gelen rivayete göre Hz. Ali şöyle dedi: “Fatma, değirmen taşı çevirmesi sonucunda eli yaralanmış ve bundan rahatsızlanmıştı. Bu esnada Hz. Peygamber’e esir getirilmişti. Fatma, o esiri hizmetçi edinmek amacıyla Hz. Peygamberin evine gitti. Hz. Peygamber evde olmadığını görünce durumu Hz. Aişe’ye söyledi. Hz. Peygamber eve dönünce Hz. Aişe, -Fatma’nun gelişini- ona bildirdi.” Hz. Ali devamla şöyle dedi: “Bunun üzerine Hz. Peygamber, yatağa girdiğimiz esnada bize geldi. Kalkmak istedim fakat Hz. Peygamber, buna izin vermeyerek bulunduğumuz yerde kalmamızı emretti. Ardından aramızda oturdu. Bu esnada Hz. Peygamber’in göğsüme dokunan ayaklarının serinliğini hissediyordum. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Benden istediğiniz şeyden daha güzel/hayırlı bir şeyi size haber vereyim mi? Uyumak amacıyla yatağınıza girdiğinizde 34 kere ‘Allahu Ekber’, 33 kere ‘Subhanallah’, 33 kere de ‘Elhamdülillah’, demeniz -istediğiniz- hizmetçiden daha hayırlıdır.”

6. Rivayet

حدثني محمد بن بشار حدثنا غندر حدثنا شعبة عن سعد قال سمعت إبراهيم بن سعد عن أبيه قال: قال النبي

صلى الله عليه و سلم لعلي (أما ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى).⁸¹

Muhammed b. Beşşâr → Ğundar → Şu‘be → Sa‘d → İbrâhîm b. Sa‘d → babası tarikiyle gelen rivayete göre Hz. Peygamber Hz. Ali’ye hitaben şöyle buyurmuştur: “Bana göre konumun Hârûn’un Mûsâ’ya göre konumu gibi olmasına razı olmaz mısın?” dedi.

7. Rivayet

حدثنا علي بن الجعد أخبرنا شعبة عن أيوب عن ابن سيرين عن عبيدة عن علي رضي الله عنه قال: افضوا كما

كنتم تقضون فإني أكره الاختلاف حتى يكون للناس جماعة أو أموت كما مات أصحابي فكان ابن سيرين يرى أن

عامه ما يروى عن علي الكذب.⁸²

Ali b. Ca‘d → Şu‘be → Eyyûb → İbn Sîrîn → Abîde tarikiyle gelen rivayete göre Hz. Ali Irak halkına hitaben şöyle dedi: “Daha önce verdiğiniz hükümlerle hüküm veriniz. Çünkü ben ihtilaftan hoşlanmıyorum. Böylece ya insanlar birlik olur ya da bu uğurda arkadaşlarım (önceki halifeler) gibi ölüürüm.” demiştir. İbn Sîrîn, Hz. Ali hakkında nakledilen rivayetlerin çoğunun yalandan ibaret olduğunu düşünürdü.”

⁸⁰ Buhârî, “Fedâilü’s-sahâbe”, 9.

⁸¹ Buhârî, “Fedâilü’s-sahâbe”, 9.

⁸² Buhârî, “Fedâilü’s-sahâbe”, 9.

Buhârî, Hz. Ali'nin faziletini konu edinen bu rivayetleri, eserinin farklı kitaplarının ilgili bablarında da ayrıca tahrîc etmiştir.

3.1. et-Tecrîdü's-sarîh'te Yer Alan İlgili Rivayetler

Zebîdî, Buhârî'nin "Fedâilü's-sahâbe" kitabında Hz. Ali'nin faziletine dair tahrîc ettiği muttasıl merfu beş rivayetten bir tanesini ilgili bölümde tahrîc etmiş, geri kalanları ise farklı kitaplarda zikretmiştir. Söz gelimi "Fedâilü'l-ashâbi'n-nebî" kitabının "Menâkıbı Ali b. Ebî Tâlib" babında sadece yukarıda zikrettiğimiz beşinci rivayeti tahrîc etmiştir.⁸³ Birinci ve ikinci hadislere gelince "Kitâbü'l-cihâd ve's-siyer" bölümünün "Du'ayı'n-nebiyi'n-nâse ile'l-İslâm ve'l-nübüvve" babında birinci rivayeti zikretmekle yetinmiştir.⁸⁴ İkinci rivayette zikredilen "Allah'a yemin ederim ki yarın sancağı vereceğim kişiyi Allah ve Rasûlü sever ya da o şahıs Allâh ve Rasûlünü sever." şeklindeki merfu rivayetin bu kısmını ise eserinde zikretmemiştir. Rivayette bulunan ziyâdeyi veya farklı olan kısmı almaması, onun ortaya koyduğu kaideye uymadığını göstermektedir. Öte yandan araştırmamızın kapsamının genişlememesi için daha önce zikrettiğimiz rivayetlerle lafzen yakın olduklarından mezkûr iki rivayetin Arapça metin ve tercümesini tekraren vermedik.

Zebîdî, Buhârî'nin genellikle muhtasar olarak tahrîc ettiği diğer rivayetleri ise mufassal hadisler içerisinde zikretmiştir. Mesela Buhârî'nin yukarıda üçüncü rivayet olarak verdiğimiz hadisi, içerdiği hususlardan ötürü "Mesâcid" kitabının "Nevmu'r-ricâl fi'l-mescid"⁸⁵ ile "İsti'zân" kitabının "el-Kâiletu fi'l-mescid" bablarında da zikretmiştir.⁸⁶ Zebîdî ise mezkûr rivâyeti sadece bir yerde zikretmiştir. Söz konusu rivayet şöyledir:

عن سهل بن سعد رضي الله عنه قال: جاء رسول الله صلى الله عليه وسلم بيت فاطمة فلم يجد علياً في البيت، فقال: "أين ابن عمك؟" قالت: كان بيني وبينه شيء، فغاضبني، فخرج، فلم يقل عندي فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لإنسان: "انظر أين هو؟" فجاء فقال: يا رسول الله، هو في المسجد راقد، فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو مضطجع، قد سقط رداؤه عن شقه، وأصابه تراب، فجعل رسول الله صلى الله عليه وسلم يمسحه عنه، ويقول: قم أبا تراب، قم أبا تراب.⁸⁷

Sehl b. Sa'd'an rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: "Resûlullâh (s.a.s.), kızı Fatma'nın evine gelip Hz. Ali'yi evde bulamayınca kızına 'Amca oğlun nerede?' diye sordu. Bunun üzerine Fatma 'Onunla tartışınca yanımda öyle uykusuna kalmayarak sinirlenip dışarı çıktı.' dedi. Hz. Peygamber bir adama: "Bir bakın Ali nerededir?" dedi. Adam daha sonra gelerek Hz. Ali'nin mescidde uyduğunu söyledi. Hz. Peygamber mescide

⁸³ ez-Zebîdî, *Tecrîd-i sârih*, 463.

⁸⁴ ez-Zebîdî, *Tecrîd-i sârih*, 393.

⁸⁵ Buhârî, "Mesâcid", 25.

⁸⁶ Buhârî, "İsti'zân", 40.

⁸⁷ ez-Zebîdî, *Tecrîd-i sârih*, 96-97 (Hds. no: 275)

geldiğinde, Hz. Ali'yi ridası üzerinden sıyrılmış bir şekilde uzandığını ve toprağa bulanmış bir vaziyette olduğunu gördü. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Ey Ebû Turâb kalk! Ey Ebû Turâb kalk” diyerek üzerini silmeye başladı.”

Zebîdî, bu rivayeti “Salât” kitabının “Nevmu’r-ricâl fi’l-mescîd” babında zikretmiştir. Rivayeti konusundan hareketle aramak isteyen bir araştırmacının ilk önce bakacağı yer, hadis kaynaklarında mescidleri veya sahâbenin faziletini konu edinen bölümlerdir/kitaplardır. Oysaki Zebîdî, söz konusu rivayeti sadece “Kitabu’s-salât”ta zikrettiğinden ötürü araştırmacının işini güçleştirmektedir.

Buhârî, yukarıda zikrettiğimiz 6. rivayeti ayrıca “Meğâzî” kitabının “Ğazvetu Tebûk ve hiye ğazvetu’l-‘usra” babında zikretmiştir.⁸⁸ Söz konusu rivayet şöyledir:

عن سعد بن أبي وقاص: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج الى تبوك واستخلف عليا، فقال: اتخلفني في الصبيان والنساء؟ قال «ألا ترضى ان تكون مني بمنزلة هارون من موسى؟ إلا انه ليس نبي بعدي».⁸⁹

Sa’d b. Ebî Vakkâs’tan rivayet edildiğine göre Hz. Resûlullâh Tebûk seferine çıktığında Hz. Ali’yi yerine vekil olarak bırakmıştı. Hz. Ali: “Beni geride çocuklar ve kadınlar içerisinde mi bırakıyorsun?” deyince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Benim yanımda, Hârûn’un Mûsâ’nın yanındaki mevkiinde olmayı arzu etmez misin? Ancak bir fark var, o da benden sonra bir peygamber gelmeyeceğidir.” dedi. Mezkûr rivayeti Zebîdî, “Meğâzî” kitabının “Ğazvetu Tebûk ve hiye ğazvetu’l-‘usra” babında zikretmiştir. Kanaatimizce Hz. Ali’nin, Hz. Hârûn’un statüsüyle onurlandırıldığı ve övüldüğü mezkûr rivayetin konunun bütünlüğünün sağlanması açısından fazilet bölümünde tahrîc edilmesi daha isabetli olacağı söylenilebilir.

Öte yandan Zebîdî, *el-Câmi’u’s-sahîh*’te yer alan muallak rivayetlerden biri olan ve aynı zamanda *el-Câmi’u’s-sahîh*’in farklı yerlerinde tekrarlanan rivayeti de eserine almıştır. Amr b. Meymûn kanalıyla nakledilen maktu rivayeti⁹⁰ ise eserinde tahrîc etmemiştir. Buhârî, muallak olarak verdiği ilk rivayeti kapsadığı konulardan ötürü “Kitâbu’s-sulh” bölümünün “Keyfe yüktebu hâza mâ sâlehe fulânü beyne fulân” babı ile “Kitâbu’l-meğâzî” kitabının “Bâbu umretu’l-kaz’a” bölümleriyle birlikte eserinin farklı yerlerinde de mufassal veya muhtasar olarak zikretmiştir.⁹¹ Söz konusu hadis şöyledir:

عن البراء بن عازب رضي الله عنه قال اعتمر النبي صلى الله عليه وسلم في ذي القعدة فأبى أهل مكة أن يدعوه يدخل مكة حتى قاضاهم على أن يقيم بها ثلاثة أيام فلما كتبوا الكتاب كتبوا هذا ما قاضى عليه محمد رسول الله فقالوا لا نقر بها فلو نعلم أنك رسول الله ما منعناك لكن أنت محمد بن عبد الله قال (أنا رسول الله وأنا محمد بن عبد الله) ثم

⁸⁸ Buhârî, “Meğâzî”, 74.

⁸⁹ ez-Zebîdî, *Tecrid-i sarîh*, 520 (Hds. no: 1676)

⁹⁰ Hz. Ömer’in suikasta uğrama olayının anlatıldığı rivayette, insanlar ona “Bize halife olarak kimi tavsiye edersiniz sormaları üzerine onlara “Ali, Osman, Talha, Zübeyr, Sa’d ve Abdurrahmân isimlerini sayarak Hz. Peygamberin vefat ettiğinde mezkûr kişilerden razı olduğunu söyledi. Rivâyetin tam metni için bkz. Buhârî, “Fedâilü’s-Sahâbe”, 8.

⁹¹ Rivâyet için bkz. Buhârî, “Sulh”, 6; “Meğâzî”, 41; “Ebvâbu’l-umre”, 3; “Meğâzî”, 41; “Fedâilü’s-Sahâbe”, 10, 17.

قال لعلي (امح رسول الله) قال لا والله لا أمحوك أبدا فأخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم الكتاب فكتب هذا ما قاضى عليه محمد بن عبد الله لا يدخل مكة سلاح إلا في القرباب وأن لا يخرج من أهلها بأحد إن أراد أن يتبعه وأن لا يمنع أحدا من أصحابه أراد أن يقيم بها فلما دخلها ومضى الأجل أتوا عليا فقالوا قل لصاحبك اخرج عنا فقد مضى الأجل فخرج النبي صلى الله عليه وسلم فتبعتهم ابنة حمزة يا عم يا عم فتناولها علي رضي الله عنه فأخذ بيدها وقال لفاطمة عليها السلام دونك ابنة عمك حملتها فاختصم فيها علي وزيد وجعفر فقال علي أنا أحق بها وهي ابنة عمي وقال جعفر ابنة عمي وخالتها تحتي وقال زيد ابنة أخي فقضى بها النبي صلى الله عليه وسلم لخالتها وقال (الخالة بمنزلة الأم) وقال لعلي (أنت مني وأنا منك) وقال لجعفر (أشبهت خلقي وخلقي) وقال لزيد أنت (أخونا ومولانا).

Berâ b. Âzib'den rivayet edildiğine göre: “Hz. Peygamber zilkade ayında umre için hareket etmesine rağmen Mekkeliler onun şehre girişine izin vermediler. Sonunda Mekke’de - sonraki yıl- üç gün kalmak üzere anlaştılar. Anlaşma yazılırken “Bu, Allah Resulü Muhammed’in üzerinde anlaştığı maddelerdir/şeylerdir” şeklinde yazıldı. Bunun üzerine müşrikler: Biz bu ibareyi kabul etmeyiz, senin Allah Resulü olduğunu bilseydik/kabul etseydik zaten seni engellemezdik. Sen Abdullah oğlu Muhammed’sin, söylediler. Hz. Peygamber onlara “Ben Allah’ın resulüyüm ve aynı zamanda Abdullah’ın oğluyum” deyip Hz. Ali’ye “Allâh Resulü ibaresini sil” deyince o da, vallahi senin ismini silmem dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber vesikayı eline alıp ve “Bu, Abdullah oğlu Muhammed’in üzerinde anlaştığı hususlardır: Mekke’ye kılıfı içindekiler hariç silah girmeyecek, Mekke halkından peşinde gelenleri kabul etmeyecek/geri verecek, arkadaşlarından ise Mekke’de kalmak isteyenlere ise engel olunmayacak” diye yazdırdı. Hz. Peygambere verilen süre dolunca Hz. Ali’ye gelip şöyle dediler: “Arkadaşına söyle, verilen süre doldu, buradan çıksın.” Hz. Peygamber Mekke’den çıktığı esnada Hz. Hamza’nın kızı “Amca” diyerek peşlerine takıldı. Bunu gören Hz. Ali hemen uzanıp elinden tuttu ve Fatma’ya “Amcanın kızını yanına al.” dedi. Daha sonra Hamza’nın kızının bakımı konusunda Hz. Ali, Cafer ve Zeyd b. Hârise ihtilaf ettiler. Bu hususta Hz. Ali “Benim amcamın kızıdır, dolayısıyla ona en uygun olan benim.” dedi. Cafer, “Benim de amcamın kızıdır, aynı zamanda eşim de onun teyzesidir.” dedi. Zeyd ise “Kardeş yapıldığım şahsın kızıdır.” dedi. Sonunda Hz. Peygamber, kızın teyzesinin yanında kalmasına karar verdi ve şöyle dedi “Teyze, annenin yerindedir.” dedi. Ardından Hz. Ali’ye “Sen bendensin, Ben de sendenim.”, Cafer’e “Yaratılış ve ahlak olarak bana benzeyensin.”, Zeyd’e ise “Sen de bizim kardeşimiz ve dostumuzsun.” buyurdu.

Buhârî konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla bu rivayeti eserinin birçok yerinde mufassal veya muhtasar olarak zikrederken,⁹² mezkûr rivayeti Zebîdî ise sadece “Sulh” kitabının “Keyfe yüktebu mâ hâza sâlehe fulânü beyne fulân” babında Hz. Peygamber’in umre hususunda müşriklerle yaptığı

⁹² ez-Zebîdî, *Tecrid-i sârih*, 96-97 (Hds. no: 1166).

⁹³ Rivâyâtler için bk. Buhârî, “Ebvâbu’l-umre”, 3; “Meğâzi”, 41; “Fedâilü’s-sahâbe”, 10, 17.

anlaşmanın anlatıldığı mufassal bir rivayet olarak zikretmiştir.⁹⁴ Bu durum eserde Hudeybiye antlaşmasını aramak isteyenlere rahatlık sağlarken, rivayetin içerdiği diğer konulardan hareketle söz konusu hadisi bulmaya çalışanlar için kolaylık sağlamamaktadır. Dolayısıyla Buhârî bu hususta tekrar yöntemiyle eserden istifadeyi kolaylaştırmakta, Zebîdî'nin eserinde bu durum görülmemektedir. Bu hususta Ebû Dâvud eserini tanıtmak gayesiyle Mekkeli âlimlere gönderdiği risalesinde söz konusu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Çoğu zaman uzun rivayetleri ihtisar ettim. Şayet rivayeti mufassal/uzun şeklinde verseydim, söz konusu rivayeti işiten ve okuyanlardan bazıları konuya ait hükmü belirleyen kısmının neresi olduğunu anlamayabilirlerdi.” Dolayısıyla mufassal rivayetin konuyla ilgili kısmını tahrîc ettiğini söyleyerek⁹⁵ Buhârî'yi bir nevi teyit etmektedir. Bu ise Zebîdî'nin uyguladığı yöntemde isabet etmediğini akla getirmektedir.

Öte yandan Zebîdî, Hz. Ali'nin faziletinin anlatıldığı bölümde sadece bir rivayete yer vermesi ve söz konusu rivayetin de Fatma'nın bir isteğine karşılık Hz. Peygamber'in ona alternatif bir yol sunması şeklinde olması, mezkûr rivayetin Hz. Ali'den ziyade Fatma ile ilgili bir menkıbe izlenimi vermektedir. Belirtmekte fayda olacağını mülahaza ettiğimiz başka bir husus da, *et-Tecridü's-sarîh*'de Hz. Ali'nin faziletinin zikredildiği bölümün hemen akabinde Hz. Peygamber'in damatlarıyla ilgili bâbda tahrîc edilen hadislerle ilgilidir. Söz konusu rivayetler şöyledir:

أن المسور بن مخرمة قال: إن عليا خطب بنت أبي جهل فسمعت بذلك فاطمة فأتت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت يزعم قومك أنك لا تغضب لبناتك وهذا علي ناكح بنت أبي جهل. فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم فسمعتة حين تشهد يقول (أما بعد أنكحت أبا العاص بن الربيع فحدثني وصدقني وإن فاطمة بضعة مني وإني أكره أن يسوءها والله لا تجتمع بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم وبنت عدو الله عند رجل واحد). فترك علي الخطبة وعنه سمعت النبي صلى الله عليه وسلم وذكر صهرا له من بني عبد شمس فأثنى عليه في مصاهرته إياه فأحسن قال (حدثني فصدقني ووعدني فوفى لي).⁹⁶

Misver b. Mahreme'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: “Bir keresinde Hz. Ali, Ebû Cehil'in kızı ile nişanlanmıştı. Nişanlanma hadisesinden haberdar olan Fatma, Hz. Peygamber'e gelerek “Kavmin, kızların hususunda kızmayacağını/hiddetlenmeyeceğini iddia ediyorlar. Bak Ali, Ebû Cehil'in kızıyla evlenmek istiyor, dedi.” Bunun üzerine Hz. Peygamber ayağa kalkarak şehadet getirdi ve şöyle dedi “Bundan böyle ifade etmek istediğim husus: Ebu'l-As b. er-Rebî'i'yi kızıyla evlendirdim, benimle konuştu ve bana verdiği sözünde sadık kaldı. Fatma benden bir parçadır, razı olmayacağı bir şeyin kendisine yapılmasını istemem. Allah'a yemin ederim

⁹⁴ ez-Zebîdî, *Tecrid-i sarîh*, 96-97 (Hds. no: 1166).

⁹⁵ Süleymân b. el-Eş'as Ebû Dâvud es-Sicistânî, *Risâletu lî Ebû Dâvud İla Ehli Mekke*, thk. Muhammed b. Lutfî es-Sebbâğ (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1984), 25.

⁹⁶ ez-Zebîdî, *Tecrid-i sarîh*, 464-465 (Hds. no: 1518).

ki, Allâh Resul'ünün kızı ile Allah düşmanının kızı, bir kişinin nikâhı altında birleşemez.” Bunun üzerine Hz. Ali hemen nişanı attı.

Yine Misver'den rivayet edildiğine göre o şöyle: “Hz. Peygamber, Abdişems oğullarından bir damadını dile getirerek onu akrabalık hususunda övmüş ve “O, benimle konuştu, bana sadık kaldı, bana söz verdi ve bana verdiği sözü yerine getirdi.” demiştir.⁹⁷

Mezkûr iki rivayet okunduğu zaman Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e sadık kalmadığı düşüncesi akla gelmektedir. Ayrıca Hz. Ali'nin faziletinin anlatıldığı bölümde sadece Fatma'yla ilgili bir rivayete yer verilmesi ve hemen akabinde Hz. Ali'nin Ebu Cehil'in kızıyla nişanlanma hadisesi ile Hz. Peygamber'in diğer damatlarının methedilmesi Hz. Ali'nin övülmekten ziyade zemmedildiği ve kendisine karşı bir önyargının olduğu izlenimi vermektedir. Öte yandan sahâbenin faziletini konu edinen muteber kaynaklarda genel itibariyle Hz. Ali'nin faziletine dair rivayetler Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'i anlatanlardan daha fazla iken,⁹⁸ Zebîdî'nin eserinin fedâil bölümünde bunun aksinin görülmesi onun mezhebî saiklerin etkisinde kaldığı şeklinde itham edilmesine yol açmıştır. Zaten bazı ilmî muhitlerce dillendirilen kimi râviler hakkındaki hükümlerin eleştiri kriterlerine uymadığı ve hâkim otoritenin Sünnilerin tarafını tuttuğunu, ehli beyte karşı olanlara iyi davrandıklarını ve onları tevsik ettikleri ve aynı şekilde Şia kökenli râvileri cerh ettikleri şeklindeki⁹⁹ önyargılı tenkidlerden Zebîdî de nasibini almıştır. Nitekim Zebîdî'nin eserini telif ederken benimsediği kaidelerden habersiz olan ve eseri doğru bir şekilde tetkik etmeyen bazı araştırmacılar, eserde sadece Hz. Ali'nin faziletinin konu edildiği bâbı baz alarak Zebîdî'nin eserini oluştururken ideolojik davrandığını düşünmüşlerdir.

Sonuç

Musannif muhaddisler, nebevî sünnete ait hadisleri bir araya getirirken büyük bir gayret sarf etmişlerdir. Onlar belli bir ilmî yetkinliğe sahip olduklarından eserlerine hadis seçerken farklı kaideler belirlemişlerdir. Dolayısıyla telif edilen eserlerden kolayca faydalanabilmek için müellifin eserini oluştururken ortaya koyduğu kuralları ve yöntemini iyi bilmek gerekmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Zebîdî'nin, Buhârî'nin *Sahîh*'ini ihtisar etmeye yönelik yaptığı tecrîdinde bazı kurallar benimsediği görülmüştür. O, benimsediği kaidelerden dolayı *el-Câmi'u's-sahîh*'ten yararlanmayı kolaylaştırırım derken bazı hususları karmaşık bir hale sokmuştur. Bu ise eserde hadisi konusundan hareketle araştırmak isteyen araştırmacıların işini kolaylaştırmaktan ziyade zorlaştırmıştır. Ayrıca Zebîdî'nin eserini oluştururken ortaya koyduğu kriterlere de tam olarak bağlı kalmadığı görülmüştür.

⁹⁷ ez-Zebîdî, *Tecrîd-i sârih*, 464-465 (Hds. no: 1518).

⁹⁸ Salahaddin b. Ahmed b. Muhammed Saîd el-İdlibî, “Eleştirel Kriterler ve Mezhepsel Önyargılar Bağlamında Muhaddislerin Râvilere Dair Hükümleri”, trc. Rıdvan Yarba, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1, (2017), 397.

⁹⁹ el-İdlibî, “Mezhepsel Önyargılar”, 393.

Zebîdî'nin eserine ayetleri ve bazı rivayetleri almaması, hadisleri ilgili bablar yerine tek bir yerde zikretmesi ve ihtisarlarında aşırıya kaçması nedeniyle bazı bölümlerde anlam bütünlüğünün bozulmasına yol açmıştır. Bu durum eseri okuyanların eleştirilerde bulunmasına yol açmış ve müellifin farklı ithamlara maruz kalmasına neden olmuştur. Söz konusu tutum Hz. Ali'nin faziletine dair rivayetlerin farklı bölümlerde zikredilmesi örneğinde açıkça görülmüştür. Nitekim bu husus, müellifin bazı ilmî muhitlerce ideolojik davranmakla suçlanmasına yol açmıştır. Ancak Hz. Ali ile ilgili bölümde müellifin ideolojik davrandığı şeklindeki ithamların yersiz olduğu ve bunun sebebinin ise Hz. Ali ile ilgili rivayetleri tekrara düşmemek için sadece bir yerde zikretmesinden kaynaklandığı görülmüştür. Zebîdî, Hz. Ali'nin faziletiyle ilgili *Sahîh*'te yer alan iki mevkûf ve bir muallak rivayetin dışında geri kalan bütün rivayetleri eserinin farklı yerlerinde zikretmiştir. Hz. Ali ile ilgili söz konusu üç rivayetin *et-Tecrid*'e alınmaması, Zebîdî'nin eserini oluştururken ortaya koyduğu kurallara aykırı düşmemektedir. Dolayısıyla bu hususta eserini oluştururken belirlediği kaidelere uyduğu ve iddia edilenin aksine mezhebi/ideolojik davranmadığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Ağırman, Cemal. "Tecrid-i Sarîh'in İlk Üç Cildi Bağlamında Ahmed Naîm'in Çeviri Metodu, Şerhçiliği, Kaynak Kullanım ve Bazı Görüşleri". *Marife Dergisi*, 5/2 (2005/2): 125-151.
- Ahcurî, Abdulğani Ali. "ed-Devletü'l-Resûliye devletü Türkmâniyeti Selçûkiye ve fediluhâ ale'l-Yemen tanzimen ve ilmen ve 'imrâniyen". *Mecelletü'l-Endülüs li'l-'ulumi'l-içtimâiye ve't-tatbikiyye*, 5/9 (2013): 317-354.
- Ahmed, Muhammed Abdu'al. *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve alâkati'l-Yemeni'l-hâriciyeti fi ahdihimâ*. İskenderiye: Dâru'l-Ma'rife, 1989.
- Arı, Mehmet Salih. "Tâhirler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 405-407. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Arnâvût, Muhammed. "İshâmü'l-mer'eti' fi vakfi bi'l-Yemen hilâli devleti Benî Resûl", *Ircica Journal*, 1/2 (2013): 15-29.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmî'u's-sahîh*. Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1976.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. 11. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2013.
- Çinar, Hüseyin. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercüme ve Şerhi Üzerine İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2015.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *Risâle li Ebû Dâvud İla ehli Mekke*. Thk. Muhammed b. Lutfi es-Sebbâğ. 7 Cilt. Beyrût: el-Mektebül-İslâmî, 1984.
- Durmuş, İsmail. "Muhtasâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 57-59. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Gündüzöz, Güldane. "Yemen'de Bir İbnü'l-Arabî Müdâfii: Mecdüddin el-Fîrûzâbâdî". *Nûsha*, 18/47, (2018): 215-242.
- Hansu, Hüseyin. "et-Tecridü's-Sarîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 251-252. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Hansu, Hüseyin. "Zebîdî, Ahmed b. Ahmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 167-168. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

- İbn-i Battûta, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Levâtî et-Tancî. *Büyük Dünya Seyahatnamesi*. Trc. Muhammed Şerif Paşa. İstanbul: Yeni Şafak, ts.
- İbn Deyba', Vecîhiddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed b. Ömer eş-Şeybânî. *el-Fadlu'l-mezid ala Buğyeti'l-müstefîd fi ahbâri medîneti Zebîd*. Thk. Yûsuf Şülhed. San'a: Merkezü'd-Dirâseti ve'l-buhûsi'l-Yemenî, 1982.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mûkerrem. "Crd". *Lisânü'l-Arab*. 2: 87-90. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2008.
- İdlibî, Salahaddib b. Ahmed b. Muhammed Saîd. "Eleştirel Kriterler ve Mezhepsel Önyargılar Bağlamında Muhaddislerin Râvilere Dair Hükümleri", Trc. Rıdvan Yarba, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1, (2017): 391-441.
- Kahtânî, Saîd Mansur Mer'î. *İshâmu'l-vakfi fi da'mi'l-hareketi'l-ilmîyye fi'l-karni's-sâb'i'l-hicrî*. Yüksek Lisan tezi, Ummul Kurâ Üniversitesi, 1431/2010.
- Kaysî, Fevâz Hasan. "Medînetü Zebîd tahtîtuhâ ve imâretü mesâciduhâ", *Mecelletü't-Turâsi'l-İlmî el-Arebî*, 4, (2011): 169-184.
- Naim, Ahmed. *Sahîh-i Buhârî muhtasarı ve tecrîd-i sârih tercemesi ve şerhi*. 3 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1975.
- Resûl, es-Sultânü'l-Melikü'l-Eşref Ömer b. Yûsuf. *Turfetü'l-ashâb fi ma'rifeti'l-ensâb*. Thk. K.W. Zettersteen. Beyrût: Dâru Sâdir, 1992.
- San'anî, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemâm. *el-Musannef*. 12 Cilt. Thk. Habîbu'rrahmân el-'Azamî. Beyrut: Mektebü'l-İslâmî. 1983.
- Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurahman. *ed-Dav'ul-lâmî li ehli'l-karni't-tâsi'*. 12 Cilt. Beyrût: Daru'l-Ceyl, ts.
- Özdemir, Veysel. "Acelecî Hadis Yorumu ve Bunun Doğurduğu Sakıncalar", *Academic Knowledge*, 2/1, (2019), 1-15.
- Özkan, Halit. "Tecrîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 249-250. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Tehânevî, Muhammed Ali. "Tcrd", *Mevsû'atü keşşâfi istilâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*. 1: 382-84. Beyrût: Mektebetu Lübnân, 1996.
- Tomar, Cengiz, "Resûlîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 1-2. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Tomar, Cengiz. "Zebîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 165-167. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Yemenî, Necmeddin Umâre b. Ebi'l-Hasan Ali. *Târihu'l-Yemen*. Thk. Hasan Süleymân Mahmûd. Kâhire: Mektebetü'l-İrşâd, 1957.
- Zebîdî, Ahmed b. Ahmed Abdullatîf es-Sercî. *Tabakâtü'l-havâs ehli's-sıdkı ve'l-ihlâs*. Beyrût: Dâru'l-Yemeniyye, 1986.
- Zebîdî, Ahmed b. Ahmed Abdullatîf es-Sercî. *Tecrîdü's-sârih li ehâdisi'l-Câmi'i's-sahîh*. Thk. Târik b. Avadillâh b. Muhammed. Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1434.
- Zebîdî, Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif eş-Şercî. *Tecrîdü's-sârih li ehâdisi'l-Câmi'i's-sahîh*. 2 Cilt. Trc. Abdullah Feyzi Kocaer. Konya: Hüner Yayınları, 2004.
- Ziriklî, Hayruddin. *el-A'lâm kamusu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisa mine'l-Arab ve'l-müsta'rabîn ve'l-müsteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayîn